

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра східнослов'янської філології
та інформаційно-прикладних студій

**ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ ОПИС АНТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
У БАГАТОМОВНОМУ СЛОВНИКУ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ОС «магістр»
студента II року навчання
галузь знань 03 «Гуманітарні науки»,
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.034
«Слов'янські мови та літератури
(переклад включно), перша –
російська»

ОНП: «Російська мова і література та
іноземна мова: сучасні теоретичні
і прикладні студії»

Артема САФРОНОВА

Науковий керівник:

д. філол. н., професор кафедри
східнослов'янської філології та
інформаційно-прикладних студій
Людмила ДЯДЕЧКО

«Допущено до захисту»

Протокол № 10 кафедри
східнослов'янської філології та
інформаційно-прикладних студій

ННІФ від 24.03.2023

Завідувач кафедри

к. філол. н., доц. _____ **Олександр БОНДАРЕНКО**

Київ – 2023

ЗМІСТ

Вступ	2
Розділ 1. Становлення й розвиток багатомовної лексикографії	6
1.1. Двомовні словники як перший етап багатомовної лексикографії	6
1.1.1. Жанрові ознаки перекладних словників	6
1.1.2. Перекладацький словник як новий лексикографічний жанр	22
1.2. Фразеологічні словники: від одномовних до багатомовних	34
1.3. Багатомовні словники в системі лексикографічних жанрів	41
Висновки до розділу 1	48
Розділ 2. Основні принципи багатомовної ептографії (на матеріалі античних фразеологізмів сучасних європейських мов)	49
2.1. Жанрові особливості словника	49
2.2. Принципи відбору реєстрових одиниць	56
2.3. Макроструктура словника	57
2.4. Мікроструктура словника	58
Висновки до розділу 2	63
Висновки	64
Список використаної літератури	66

ВСТУП

Практична світова лексикографія, яка бере свій початок понад чотири тисячоліття тому у Шумері у вигляді шумерсько-аккадських глосаріїв, а в Європі — у VIII сторіччі, мала яскраво виражений антропоцентричний характер. Пізніше вона набула рис лінгвоцентризму. За цей період було створено безліч словників найрізноманітніших жанрів.

Порівняно з практичною теоретична лексикографія відносно молода наука, яка, однак, характеризується різними підходами у національних наукових школах у цілому, і в авторських концепціях зокрема. Здобутки практичної лексикографії настільки великі й підходи до їх систематизації настільки різноманітні, що на останньому XVI Міжнародному з'їзді славістів у Белграді у 2018 році Лексикографічна комісія визнала як пріоритетний напрямок визначення диференційних ознак поняття лексикографічного жанру і створення типології словників.

В європейській лексикографії зараз спостерігаємо збільшення кількості словників різних типів, що налічують три і більше мов, зокрема, багатомовних словників порівнянь, багатомовних паремієграфічних видань, унікального словника фразеологізмів «Лепта библейской мудрости» (2019 р.), у створенні якого взяли участь учені 15 країн світу, а також тридцятимовного довідника «Шевченкове слово в мовах світу» (2020 р.). Отже, з'явилася необхідність визначення жанрових особливостей багатомовних словників і переведення їх з маргінальної частини лексикографічних типологій до центральної.

Усе це обумовлює **актуальність** і **новизну** запропонованої теми дослідження «Лексикографічний опис античних фразеологізмів у багатомовному словнику». Новаторський характер цього дослідження підкреслюється також тим, що в науковій літературі досі немає жодної роботи, в якій би аналізувались багатомовні словники загалом і багатомовні фразеологічні словники зокрема.

Метою цієї магістерської роботи є розробка основних принципів фразеографічного відбиття усталених зворотів у багатомовному словнику лінгвоенциклопедичного типу.

Поставлена мета роботи передбачає вирішення конкретних дослідницьких завдань, серед яких найбільш суттєвими є:

1) охарактеризувати головні етапи розвитку багатомовної лексикографії;
2) вивчити термінологічний апарат обраного напрямку дослідження, визначити диференційні ознаки основних понять у сфері перекладної/багатомовної лексикографії;

3) обумовити лінгвоенциклопедичний та перекладацький характер багатомовного словника, що описує фразеологізми античного походження, які в своїй внутрішній формі зберігають пам'ять про культурні шари не тільки античної епохи, але й нового часу та сьогодення;

4) розробити макро- та мікроструктуру мультимедійного багатомовного словника античних фразеологізмів.

Об'єктом дослідження стали фразеологізми — крилаті вислови античного походження в українській, російській, білоруській, польській, англійській, іспанській та португальській мовах.

Предметом дослідження є лексикографічне відбиття семантичних, прагматичних, лексико-граматичних і функціонально-стилістичних характеристик неоднослівних античних міфонімів.

Матеріалом слугувала складена за «Фразеологічним словником російської мови» за редакцією О. І. Молоткова картотека античних фразеологізмів та їх еквіваленти у шести європейських мовах та виявлені у національних корпусах цих мов контексти використання зазначених усталених зворотів.

Дослідження базується на описовому, таксономічному та зіставному методах. Крім того, було проведене пілотне опитування носіїв португальської та іспанської мов (у кількості 11 осіб) щодо збереження у семантиці досліджуваних одиниць пам'яті про їх походження та асоціацій, пов'язаних з

їх закріпленням у культурній спадщині (у художньо-образотворчому мистецтві, скульптурі, кінематографії).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку літератури, який нараховує 51 джерело.

Розділ 1. Становлення й розвиток багатомовної лексикографії

Лексикографія є мовознавчою дисципліною, присвяченою складанню та створенню словників, збиранню та систематизації лексичного матеріалу мови. Теоретична лексикографія займається дослідженням словникового складу мови, принципів його організації та методів опису в словниках. Основним завданням практичної лексикографії є систематизація та представлення лексичного матеріалу з метою забезпечення зручного та доступного користування ним.

Перші прояви лексикографічних зусиль можна простежити в давні часи: у науковій літературі прообрази словників убачають у прадавніх аккадських глосаріях, що містять окремі шумерські слова. Отже, саме з двомовної лексикографії починається світове словникарство.

У різних культурах з'являлися словники, що містили інформацію про значення слів і їх переклад на іншу мову. Зараз підрахунок перекладних словників ведеться на тисячі. Однак теоретична лексикографія запізнюється з упорядкуванням розмаїття словників, основна мета яких — допомогти у перекладі з однієї мови на іншу, тому важливим є визначення основних понять у цій галузі й виявлення жанрових ознак перекладних словників різних типів.

1.1. Двомовні словники як перший етап багатомовної лексикографії

1.1.1. Жанрові ознаки перекладних словників

У словнику перекладознавчих термінів та англomовного ресурса Wikipedia наведені такі визначення поняття «двомовний словник»:

1. «Толковый переводоведческий словарь¹» Л. Л. Нелюбіна стверджує, що «двомовний словник — це перекладний словник, обмежений зіставленням двох мов».

2. «Двомовний словник або перекладний словник» — це спеціалізований

---

¹ Толковый переводоведческий словарь Л. Л. Нелюбин. Флинта, 2003.

словник, який використовується для перекладу слів або фраз з однієї мови на іншу. Двомовні словники можуть бути односпрямованими, що означає, що вони перераховують значення слів однієї мови в іншій, або можуть бути двонаправленими, що дозволяє перекладати на обидві мови та з них. Двонаправлені двомовні словники зазвичай складаються з двох розділів, у кожному з яких наведено слова та фрази однієї мови в алфавітному порядку разом із їхнім перекладом. Окрім перекладу, двомовний словник зазвичай вказує частину мови, рід, тип дієслова, модель відмінювання та інші граматичні підказки, які допомагають неносієві використовувати слово. Інші функції, які іноді присутні в двомовних словниках, це списки фраз, посібники з використання та стилю, таблиці дієслів, карти та граматичні посилання. На відміну від двомовного словника, одномовний словник визначає слова та фрази, а не перекладає їх»².

Ані в теоретичній лексикографії різних країн, ані однієї країни немає одного погляду на розгалуження понять «двомовний словник» і «перекладний словник».

Так, у польській школі науковців тлумачать ці терміни як два синоніми, які в загальному сенсі означають словник, що містить інформацію двома мовами. Зазвичай такі означення використовуються у контексті словників, у яких перекладається кожне слово чи фраза іншою мовою. У російській науковій літературі у поняття двомовного та перекладного словників частіше вкладається той самий зміст, хоча розвиток корпусної лінгвістики, що трансформує і лексикографію, і перекладознавство, дозволяє відзначити суміжний вектор розвитку в російській.

Термін "двомовний словник"³ зазвичай розуміється як словник, який допомагає при перекладі з однієї мови на іншу. Він містить слова, фрази та їх еквіваленти іншою мовою, що допомагає перекладачеві знаходити потрібний переклад.

---

² https://en.wikipedia.org/wiki/Bilingual_dictionary

³ <https://kievpereklad.com.ua/slovník-vidi-ta-tipi-slovníkiv/>

У першому, усталеному розумінні, яке назвемо широким (спостерігається також у концепціях західних вчених), двомовність лексикографічної праці повністю ототожнюється з його придатністю для здійснення цілей перекладу і здатністю задовольнити потреби перекладача, звідти і витікає синонімія обох понять: 1) дві мови – 2) двумовні еквіваленти. Можливість паралельного, чи варіативного вживання цих термінів можна підкріпити словами лексикографа В. П. Беркова: «За даними "Глумачного перекладознавчого словника", перекладний словник — це "словник, що представляє планомірне зіставлення словникових складів двох або більше мов у тій чи іншій їх частині або у всій їх сукупності»⁴. З сучасної точки зору на власне перекладний словник (у вузькому сенсі, про що йтиметься далі) наведена дефініція містить певну суперечність, оскільки суть словника даного типу не зводиться до закріплення співвідношення між словами і словосполученнями як складовими двох мовних систем, тобто статичного співвідношення⁵. Власне перекладний словник націлений на охоплення і такого лексикону, який відноситься до текстів, що фільтрують співвідношення між знаками різної величини з двох культурно-мовних просторів.

Дефініція двомовного словника, що міститься в цитованому вище джерелі, не залишає жодного сумніву в тому, що найчастіше між двомовним і перекладним словниками ставиться саме знак рівності: двомовний словник — це перекладний словник, у якому задіяні дві мови. З цього випливає, що відомий лексикографічний критерій у вигляді кількості мов (дві мови), що широко застосовується в типології словників, при традиційному підході зливається в єдине ціле з критерієм призначення продукту діяльності лексикографа (накладення критеріїв, мови та функції).

Особливо в науково-популярних та інтернет-джерелах поширене розуміння обох термінів як синонімів, що належать до одного типу словника,

---

⁴ Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. М.: Флинта: Наука, 2003. 320 с.

⁵ Lewicki, R. *Translaty w słowniku przekładowym – poszukiwanie i ustalenie // Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych.* Red. W. Chlebda. Opole: Uniwersytet Opolski, 2011, pp. 159–165.

порівн.: «Двомовні словники, перекладні словники – тип словників (див. Словники лінгвістичні), в яких дається переклад значення слова або фразеологізму з однієї мови іншою»; «Перекладний словник – словник, що містить у зіставленні слова однієї мови та їх перекладні еквіваленти іншою мовою (або кількома іншими мовами, у такому разі перекладний словник є багатомовним)».

В. П. Берков ключовим завданням перекладної лексикографії (двомовної)⁶ вважає фіксацію оптимального або оптимальних еквівалентів одиницям вхідної мови, які мінімізують втрати при перекладі⁷. Це завдання на сьогодні таке ж актуальне, як і раніше, воно універсальне, і навпаки – поглибилося за рахунок вимоги, що висувається до рідно-іноземних/іноземно-рідних словників більш категорично, – словник як джерело знань з текстоутворювальних здібностей.

Справді, В. П. Берков висловив вимоги, пов'язані з концепцією двомовного словника, підкреслюючи загальну цінність такого словника як навчального посібника для осіб, що вивчають іноземну мову, а також як засобу підтримки при написанні текстів на цій мові.

Двомовному словнику в такий спосіб приписані дві рівноправні функції, лексикограф прямо називає його інструментом перекладу, що й обумовлює застосування щодо нього терміна «перекладної лексикографії»⁸ (див. докладніше в: Іванищева).

У посібниках з лексикографії перекладний словник як окремий, самостійний тип словника, як правило, не виділяється. Часом і двомовний словник обходиться в них мовчанням, можливо, через те, що увага лексикографів частіше фокусується навколо типології одномовних словників

---

⁶ Визначення двомовна лексикографія та перекладна лексикографія використовуються варіативно, див. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. М.: Флинта: Наука, 2003.

⁷ Берков В. П. Вопросы двуязычной лексикографии. 1973 стр 6–7

⁸ Zgusta L. (in cooperation with V. Černý I.A). Manual of Lexicography (Janua Linguarum. Series Maior 39). Prague: Academia, The Hague–Paris: Mouton, 1971. 360 p.

як пріоритетних видань; цим неодномовний словник у загальних класифікаціях певною мірою маргіналізується⁹.

Серед дослідників широко поширений класичний поділ словників за Л. В. Щербою, згідно з яким тлумачний словник (адресат – який говорить цією мовою) протиставлений саме перекладному словнику¹⁰. На основі цієї типології (шляхом заміни термінів) можна створити таку опозицію: одномовний (тлумачний словник) – неодномовний (двомовний, багатомовний словник). У такий спосіб і коментується пропозиція Л. В. Щерби у працях зарубіжних вчених¹¹.

Варто зазначити, що в цій одній з основних для російської лексикографії концепцій перекладний словник є, зокрема, джерелом знань з іншої мови, пор.: «Перекладний словник виникає з потреби розуміти тексти чужою мовою»¹².

Отже, його перекладна функція лише умовна і зводиться до переходу від значення до значення (його пояснення), не від тексту до тексту (його виробництво). При класичному підході до двомовного/перекладного словника відправною точкою є функція перекладу (як уже зазначалося, вона обмежена), що підпорядковує собі кількісний критерій мов, що описуються у словнику: одна мова = тлумачення його слів, різні мови = тлумачення слів одного з них шляхом перекладу на іншу мову. У цьому розумінні двомовний словник, поряд з багатомовним, – різновид перекладного словника, і навпаки, перекладний словник — це різновид двомовного, своєрідний посібник для перекладачів.

Сьогодні домінує поділ словників безпосередньо вже за мовним критерієм з виділенням опозиції *monolingual dictionary* / *одномовний словник* – *bilingual dictionary* / *двомовний словник*, що відкриває шлях для подальшої вже

---

⁹ Козырев В. А., Черняк В.Д. Русская лексикография. М.: Дрофа, 2004. 288 с.

¹⁰ Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии // Языковая система и речевая деятельность. Ред. Л.Р. Зиндер, М. И. Матусевич. Ленинград: Наука, 1974.

¹¹ Piotrowski, T. Problems in Bilingual Lexicography. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. 15 p.

¹² Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии // Языковая система и речевая деятельность. Ред. Л.Р. Зиндер, М. И. Матусевич. Ленинград: Наука, 1974. С. 297.

внутрішньої диференціації двомовного словника залежно від його функціональної спрямованості та знань адресата. Так, у спеціальній літературі йдеться про два різновиди двомовного словника – пасивний: а) для декодування, словник як інструмент для перекладу з іноземної мови рідною або б) для читання тексту нерідною мовою; активний: інструмент перекладу іноземною мовою¹³.

У термінологічній лексикографії перекладні словники виділяються за критерієм призначення, поряд із навчальними та пояснювальними, в окремій групі представлений двомовний словник (критерій кількості мов)¹⁴. Відповідно до польських лексикографів-термінологів, двомовний та власне перекладний словники є різними типами словників, проте функція другого з них може бути властива і першому — «Dwu- i wielojęzyczne słowniki terminologiczne mogą pełnić funkcję słowni nimi nie są»¹⁵ (słowniki czytelnictwo-tłumaczeniowe).

Аналогічний висновок зроблений на основі зіставлення наукової літератури. Роботи російських вчених, здається, однозначної відповіді щодо їх розмежування не містять¹⁶. Термін «перекладний словник» здавна присутній також у понятійному апараті машинного перекладу (автоматичний перекладний словник)¹⁷.

Диференціювання поняття двомовного та власне перекладного словників стає очевидним, якщо звернутися до новітніх глосаріїв з лексикографії, які висвітлюють поняття у двомовному плані. У проекті англо-російського лексикографічного глосарію О. М. Карпової розведення перекладного та двомовного словників – це факт, див. *bilingual dictionary* /

---

¹³ Hartmann, R.R.K, James G. Dictionary of Lexicography. London, New York: Routledge, 2001. 176 p.

¹⁴ Lukszyn, J., Zmarzer, W. Teoretyczne podstawy terminologii. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych, UW, 2001. 148 p

¹⁵ Lukszyn, J., Zmarzer, W. Teoretyczne podstawy terminologii. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych, UW, 2001. 145 p

¹⁶ Лейчик В.М., Смирнов И. П. Области пересечения терминоведения и перевода научной и технической литературы (1973)

¹⁷ Убин И.И. Автоматический переводной словарь. Принципы построения. 1989

двомовний словник, translation dictionary / перекладний словник¹⁸. На практиці, однак, терміни, що розглядаються, відносно вільно замінюють один одного в рамках одних і тих же робіт (також у назвах або описах словників), що в деякій мірі ускладнює спеціалізовану оцінку конкретного лексикографічного продукту як словника двомовного, тобто перекладного в широкому значенні, або власне перекладного¹⁹.

Кордони понять двомовного та перекладного словників у польських дослідженнях також перетинаються (загальна риса з російськомовною та англomовною літературою), наприклад, популярні польсько-російські та російсько-польські словники різних часів досі називають двояко – і двомовними та перекладними. Сьогодні, проте, мусимо помітити (що вже акцентувалося) прагнення спеціалізації цих номінацій. Сучасному (вузькому) розумінню перекладного словника та перекладної лексикографії (від тексту до словника, тобто текст як його фундамент, і від словника до тексту, тобто словник як фундамент тексту), безсумнівно, шлях проклали активний розвиток напряму лексикографічної критики (що розвивається з 70–80-х рр.) та перегляд існуючих видань. Я. Вавжиньчик у статтях 1981 і 1984 рр., розглядаючи лексикографічні рішення в польсько-російських словниках того часу, оперує терміном *słownik przekładowy* (перекладний словник), судячи з усього, тотожним терміну двомовний словник, але вимоги, що висувуються у них, близькі вже вимогам, якими мають вибудовуватися сучасні перекладні словники²⁰. В одній із праць лексикографа, присвяченій особливостям двомовного словника, представлено характеристику гарного двомовного словника, під яким розуміється саме перекладний словник (*Dobry słownik dwujęzyczny, czyli przekładowy [...]*). Його призначення, пишуть автори, – доставляти еквіваленти, які забезпечують створення цілком природного

---

¹⁸ Карпова О. М. Лексикографическая терминология и способы её описания // Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. 2001. № 2. С. 126–134.

¹⁹ Семина О.Ю. Верификация данных переводных словарей с помощью языковых корпусов // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. 2012. № 3. С. 572–576

²⁰ Wawrzyńczyk, J. Ze studiów krytycznych nad polsko-rosyjskimi słownikami przekładowymi // Przegląd Rusycystyczny. 1981. Zeszyt 3 (15), pp. 49–55.

тексту, тобто позбавленого негативних слідів перекладацької діяльності, сигналів мовної вторинності, штучності.

Р. Левицький, автор двох російсько-польських перекладних словників, саме орієнтацію на переклад (словник як джерело готових рішень при виконанні перекладу) визнає вагомим критерієм, що дозволяє розмежувати поняття перекладного та двомовного словників²¹. Їх розведення постулює і В. Хлебда, цю необхідність він підкреслює у передмові до словника пар перекладних еквівалентів *Polsko-rosyjski słownik par przekładowych*. Вектори розвитку власне перекладної лексикографії останніх років у Польщі, її положень російськомовному читачеві в окремій статті докладно виклали В. Г. Кульпіна та В. А. Татарінов, зазначивши, що «поняття *перекладний словник*, очевидно, вибороло своє місце під сонцем, потіснивши всюдисущу номінацію двомовного словника»²². Це зауваження фіксує напрямок розвитку словникової практики в Польщі, а також експансію термінологічної номінації *słownik przekładowy* (можливо, також у широкому значенні). Основним джерелом одиниць для перекладного словника і водночас, як вважаємо, показником його «перекладної» природи прийнято вважати тексти – білінгва (польськ. *dwutekst*), а також тексти, не пов'язані співвідношенням оригінал-переклад, але водночас об'єднані загальною тематикою та жанровими характеристиками (польськ. *tekst paralelny*)²³. Згідно з цим критерієм, який ставить текст у центр словника і загалом словника як такого, належить до категорії перекладних словників і складений російсько-польський словник колокацій, опублікований у 2011 році, відповідає цьому опису. Він базується на трьох типах білінгвів (художня література, преса і офіційно-діловий текст),

---

²¹ Lewicki, R. *Translady w słowniku przekładowym – poszukiwanie i ustalanie // Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*. Red. W. Chlebda. Opole: Uniwersytet Opolski, 2011, pp. 159–165.

²² Кульпіна В.Г., Татарінов В. А. О реконцептуализации проблем перевода и переводной лексикографии в трудах польских языковедов // *Вестник Московского университета. Сер. 22. Теория перевода*. 2014. № 2. С. 171–192.

²³ Lewicki, R. *Христианство. Русско-польский словарь. Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Pax, 2002. 368 p.

що означає, що у словнику містяться пари російсько-польських колокацій, що існують як реальні текстові пари перекладних еквівалентів²⁴.

Текстовий орієнтир насправді зближує поняття перекладного словника з поняттям одномовного словника активного типу. Активний одномовний словник спирається на тексти і дає широку інформацію про спосіб застосування тієї чи іншої одиниці (детально розроблена комбінація, ряди синонімів та антонімів, допоміжні коментарі), стаючи таким чином посібником для складання тексту цією мовою. У передмові до першого тому «Активного словника російської мови» говориться, що активні словники «призначені для того, щоб забезпечити потреби говоріння або, ширше, потреби виробництва текстів». Ті самі вимоги ставляться перед перекладним словником. В. Хлебда у статті 1990 р. звертав увагу на доцільність переходу від пасивного словника, що фіксує понятійні еквіваленти, у бік активного словника, що допомагає створювати тексти (двомовний перекладний словник), цю думку він акцентує і пізніше, втілюючи її у формулу текст → текст²⁵.

За останні двадцять років у слов'янських країнах активно вдаються до ресурсів мовних корпусів, які все вище оцінюються як інструмент, що відповідає потребам нової, перекладачеорієнтованої та текстоцентристської лексикографії «звернення до користувача». Питання про паралельний корпус з білінгвою як джерело даних для новітньої лексикографії та як основу перекладного словника порушено польським романістом Д. Бралевським²⁶. Корпус у цьому ракурсі обговорюється також і Д. О. Добровольським²⁷. По відношенню до проекту двомовного фразеологічного словника, що базується на корпусних даних (у тому числі вилучених з паралельних корпусів),

---

²⁴ Кульпина В.Г., Татаринів В. А. Лексикографічна категоризація колокацій в перекладі // Вестник Московського університету. Сер. 22. Теорія перекладу. 2012. № 2. С. 92–95.

²⁵ Chlebda, W. Czym jest – a czym mógłby być słownik przekładowy? Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej. Red. J. Wawrzyńczyk. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1990, pp. 47–64.

²⁶ Bralewski, D. Od przekładu do słownika. Korpus równoległy w redakcji słowników tłumaczeniowych. Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM, 2012. 642 p

²⁷ Добровольський Д. О. Корпусы текстов и двуязычная фразеология // Вестник НГПУ. 2015. № 5 (27). С. 23–37.

московський лінгвіст застосовує назву корпусний словник. Методологія його складання перетинається з методологією розробки словників, які називають перекладними, – робота з автентичними (кон)текстами, а це веде до подальшого перехрещення назв словників залежно від виду корпусу (перекладний словник – покращений двомовний словник, або «хороший» двомовний словник /словник для перекладача, складений на основі білінгви /словник для перекладача, складений на основі оригінальних текстів двома мовами / словник для перекладача, складений на змішаній основі із професійних національних корпусів).

Дослідники висувають також конкретні пропозиції щодо мікроструктури перекладного словника активного типу, складеного на базі білінгви (НКРЯ), – однією з її особливостей є семантизація вокабули та ілюстрація контекстного функціонування пар перекладних відповідностей²⁸. Як уже згадувалося, терміни чергуються, однак, авторами не порушується питання про їх взаємовиключення. Таким чином, обґрунтованою є і констатація, що вдосконалений двомовний словник з текстовим ухилом (за умови подачі в ньому готових рішень) – це і є насправді перекладний словник (див. проект «ідеального двомовного словника для перекладачів»)²⁹.

Отже, формулювання рекомендацій щодо того, як перекладний словник складається (текстова основа), кому адресований (тим, хто перекладає), що містить (комунікативно цінні одиниці), які особливості подачі емпіричного матеріалу йому властиві (місцеві маркери, коментарі, готові рішення), дозволяє говорити про відчутні контури концепції власне перекладного словника у польських дослідженнях. У російськомовній науковій літературі у поняття двомовного та перекладного словників частіше вкладається той самий зміст, хоча розвиток корпусної лінгвістики, що трансформує і лексикографію,

---

²⁸ Латыпова Л., Сиразеева А., Шарифуллина Э. Микроструктура двуязычного словаря активного типа // Филология и культура. Philology and Culture. 2016. № 2 (44). С. 93–98.

²⁹ Sax, D.J. „Jedno okienko” – o idealnym słowniku dwujęzycznym dla tłumaczy // Problemy leksykografii. Historia – metodologia – praktyka. Red. W. Gruszczyński, L. Polkowska. Kraków–Warszawa: Wydawnictwo Lexis, 2011, pp. 123–139.

і перекладознавство, дозволяє відзначити суміжний вектор розвитку в польській та російській, а також слов'янській та європейській лексикографічній практиці загалом (звернення до одержувачу словника). Текст як відправна і кінцева точка діяльності (відправна для лексикографа, що працює з ним, кінцева для перекладача, користувача мови, який текст виробляє) – один із ключів до розуміння природи перекладного словника у строгому, вузькому сенсі.

Скасувати традиційний підхід (двомовний словник = перекладний словник) не можна не тому, що він укоренився, а тому, що і для нього є обґрунтування – функція посібника з перекладу, безперечно, властива і двомовному словнику у традиційній формі (хоча її ефективність може бути обмежена через багатофункціональність та обсяг видання). Завдання власне перекладних словників успішно можуть реалізувати галузеві, спеціальні словники, якщо лексикон оброблений у них з орієнтацією на процес перекладу (упорядник передбачає ситуативно-текстову зону вживання пар перекладних еквівалентів, прагнучи поглибленого опису обраного відрізка дійсності). Під словом «перекладний» у складі номінації продукту лексикографічної діяльності краще мати на увазі певну функціональну спрямованість, що дозволить уникнути, якщо не змішування, то злиття двох критеріїв.

Для характеристики двомовного словника у якості приклада можна взяти друкований «Англо-російський словник» М. І. Дубровіна³⁰.

Перший крок: для початку користувач обирає слово, яке він хочем знайти, наприклад, слово *abuse*. Варто підкреслити, що словник побудований за алфавітним принципом англійської мови.

Другий крок: Після того, коли користувач знайшов слово, словник подає інформацію у такому вигляді:

abuse 1. n [ə'bjʊ:s] 1) брань, оскорбление: personal abuse личное оскорбление; 2) злоупотребление: *an abuse of power злоупотребление властью

---

³⁰ «Англо-російський словник» М.І. Дубровін, 1991, 317 стр

2. v [ə'bjʊ:z]] 1) ругать, оскорблять:

He could not understand why they abused each other. Он не мог понять, почему они оскорбляли друг друга.

2) злоупотреблять: to abuse sb's hospitality злоупотреблять чьим-л. гостеприимством.

З отриманої словникової статті можна прийти до висновків, що:

- 1) подаються слово, яке шукав користувач та правила вимови (іноді може бути в декількох варіантах в силу варіантів мови);
- 2) використовуються позначки для відображення до якої частини мови належить слово, наприклад, noun (n) – іменник, verb (v) – дієслово.
- 3) двомовний словник подає найпоширеніші переклади слова;
- 4) як приклад може привести одне або два ситуативних речень як використовувати одне і те саме слово в різних темах спілкування;

Також треба підкреслити, що якщо перекласти слова "злоупотреблять", "брань" і "злоупотребление" з російської на англійську мову, результат може бути наступним:

- "злоупотреблять" — "abuse", "misuse", "exploit"
- "брань" — "insult", "abuse", "offense"
- "злоупотребление" — "abuse", "misuse", "exploitation"

У такому випадку, перекладні еквіваленти будуть відповідати значенням і використанням слів в англійській мові. Зважаючи на це, перекладний словник може надати відповідні варіанти перекладу, які відповідають змісту та контексту слова, причому надаючи ще більше варіацій слів, але не пояснюючи різницю в їхній семантиці.

Сучасні перекладні словники зазвичай призначені для певної цільової аудиторії та можуть мати різні функції. Існують поліфункціональні словники, які поєднують функції двомовного та спеціалізованого словника та можуть використовуватися як у допомогу при перекладі, так і для вивчення мови. Також існують словники з функцією спеціалізованої пошуку під час виконання перекладу, які містять певне коло термінів та пар перекладних

еквівалентів, детермінованих реальними текстами та заданими ними ситуаціями.

Безумовно, час не стоїть на місці, тому окрім окремих авторів, багато ІТ-компаній сьогодні пропонують свої лексикографічні рішення – перекладні онлайн-словники. Одним з найпопулярніших таких словників вважається Reverso³¹.

- **Функціональні переваги:**

- словник має базу озвучених слів, тобто користувач-перекладач знатиме, як воно має вимовлятися;
- словник подає:
  - 1) прямий переклад слова;
  - 2) синонімічні переклади;
  - 3) приклад використання у фразі;
  - 4) приклад використання у живому контексті;
- швидкісний пошук перекладу слова/словосполучень та їх вживання;
- може працювати з документами як PDF, DOC, PowerPoint;
- А також коригувати слова та словосполучення.

- **Функціональні недоліки:** у деяких випадках може статися помилкове редагування або неправильне розпізнавання слів або речень, особливо при використанні технології розпізнавання документів у форматі PDF.

Виходячи з цього опису, очевидно, що існує 3 головні функції словника Reverso:

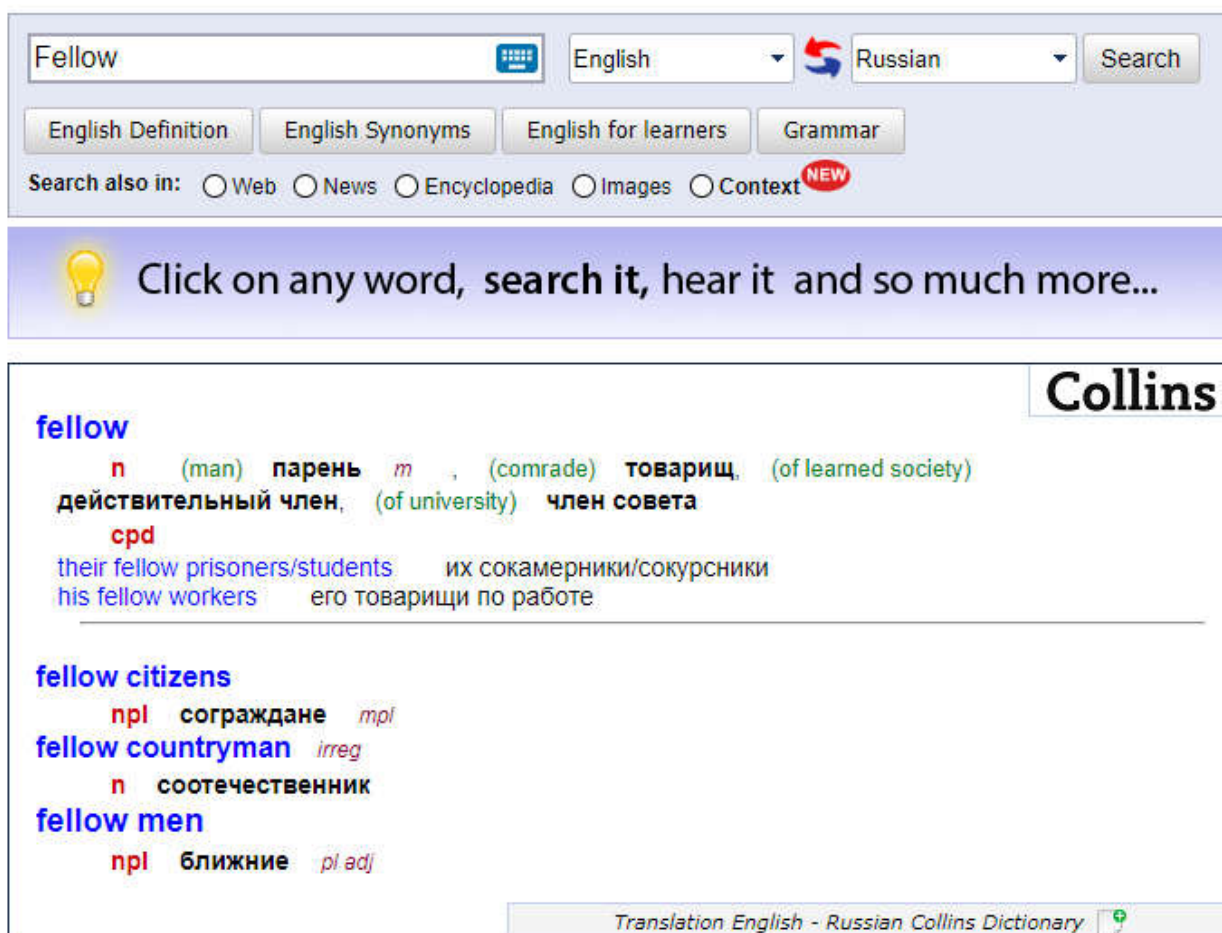
- *переклад;*
- *подання дефініцій;*
- *синоніми.*

Типовим для перекладних словників є й способи отримання інформації.

---

³¹ <https://context.reverso.net>

Перший крок: користувач має обрати мовну пару та слово, яке він хоче перекласти. Для прикладу подається переклад з англійської на російську слово «fellow».

The screenshot shows the Collins English-Russian Dictionary interface. At the top, there is a search bar with the word "Fellow" entered. Below the search bar, there are buttons for "English Definition", "English Synonyms", "English for learners", and "Grammar". There are also radio buttons for "Search also in:" with options for "Web", "News", "Encyclopedia", "Images", and "Context". A lightbulb icon and the text "Click on any word, search it, hear it and so much more..." are displayed below the search bar. The main content area shows the word "fellow" in blue, followed by its Russian translations: "парень" (m), "товарищ" (m), and "член совета" (m). Below this, there are examples: "their fellow prisoners/students" and "his fellow workers". The word "fellow citizens" is also listed, followed by "fellow countryman" and "fellow men". The Collins logo is in the top right corner. At the bottom, there is a footer that reads "Translation English - Russian Collins Dictionary" and "Малюнок 1".

Другий крок: за допомогою Reverso ми можемо побачити, що перекладом слова "fellow" на російську можуть бути такі варіанти, як "товариш" або "парень". Крім того, Reverso надає синонімічні комбінації, які можуть бути використані для розширення словника або як еквіваленти при перекладі. Також в словнику використовуються скорочення, що вказують на граматичні характеристики слів, наприклад: n. – *noun* – іменник; *срd.* – *compound* – комбінація слів/ словосполучення; *np1.* – *noun plural* – іменник у множині; *m.* – *masculinum* – чоловічий рід тощо.

Третій крок: далі у словниковій статті наведені прикладі речень у контексті, в яких слово fellow може мати різні значення, і даються відповідні переклади для кожного з них.

Collaborative Dictionary English-Russian	
good fellow	n. славный малый ; добрый малый ; хороший парень ...
***	
'Fellow' also found in translations in Russian-English dictionary	
однокурсник	nm. fellow student
сослуживец	nm. fellow worker; co-worker

... "Fellow": examples and translations in context	
Fellow judge Simon Cowell described Spears as "very unpredictable," according to People magazine.	Коллега судья Саймон Коуэлл описал Спирс как «очень непредсказуемый», согласно журналу People.
Ramanujan failed his Fellow of Arts exam in December 1906 and again a year later.	Рамануджан не удалось его коллег искусств экзамен в декабре 1906 года и еще год спустя.
Fellow billionaire Bill Gates has made similar comments.	Товарищ миллиардер Билл Гейтс сделал аналогичные комментарии.
Fellow air guitarists, our time has come.	Ну что, товарищи футбольные болельщики, пришел наш час.
Fellow singaporeans that are smart, please don't believe all of your singaporean ministers.	Товарищи сингапурцы, которые умны, постарайтесь не думать обо всех ваших сингапурских министрах.
Fellow activists said he was 31.	По словам соседей , ему был 31 год.
See how "Fellow" is translated from English to Russian with more examples in context	

Малюнок 2

Безперечно, перекладний словник Reverso відповідає поточним вимогам і пропонує широкий спектр інструментів для поліпшення роботи перекладача та пошуку належного та відповідного перекладу. Проте, можна розглядати питання, чи можна такий словник вважати багатомовним. Відповідь на це питання має двоякий характер. Словник пропонує корпусну словникову базу, яка завжди ґрунтується на взаємодії двох мов, тому користувачеві завжди потрібно обирати мови, що будуть взаємодіяти при перекладі. Наприклад, за допомогою функціоналу можна обрати переклад з російської на українську або з англійської на польську, проте сам словник не надає можливості тримовного або чотиримовного перекладу одночасно, такого як сербська,

хорватська, російська та українська. Тому, засновуючись на системі контексту словника (подання перекладу через приклади з готових речень з різним контекстом) та корпусній базі, можна зробити висновок, що цей словник є прикладом двомовного використання.

Сучасні електронні перекладні словники є синтезом різних підходів, стратегій створення лексичних баз, характеристик і структур різноманітних словників. З цього можна зробити висновок, що такий підхід сприяє стандартизації процесу пошуку слів, покращує якість та швидкість пошуку, що в свою чергу є позитивною тенденцією у розвитку лексикографії. У заключенні варто зазначити, що різниця між перекладним та двомовним словниками може полягати в теоретичному плані в основному, але функціональні характеристики залишаються поки що незмінними. Подальший розвиток типології словників повинен враховувати подвійне розуміння термінології, яке й надалі обговорюється серед товариства лексикографів.

1.1.2. Перекладацький словник як новий лексикографічний жанр.

В останні роки в сфері довідникової літератури з'явився термін «перекладацький словник», який краще підходить для цілей запропонованого дослідження, ніж традиційний термін «перекладний словник». Внутрішня форма останнього імплікує орієнтацію на процес перекладу, а не на перекладачів як на основну цільову групу. Цей термін зустрічається в аналогічному значенні в ряді робіт Л. І. Борисової³².

У вступі до книги «Проектування перекладацьких словників спеціальної лексики» І. С. Кудашев пояснює свою мотивацію для вибору даного терміна й одночасно дає йому тлумачення (що відповідає положенням про перекладний словник у теорії лексикографії ХХІ століття): перекладацькі словники – «словники, призначені для перекладачів та орієнтовані процес перекладу»³³.

Таким чином, як можна припустити, при формуванні в основному мікроструктури перекладацького/перекладного словника повинен враховуватися антропометричний фактор, тобто потреби перекладача з точки зору міжмовного та міжкультурного спілкування (дані, що поповнюють його лінгвістичну та екстралінгвістичну компетентність). Укладачі втілюють свої ідеї в конкретний проект, передбачений для обраного кола користувачів, проте лише перевірка часом може підтвердити не лише обґрунтованість даного видання назви – перекладний/перекладацький словник або традиційний двомовний словник (як насправді той чи інший словник допомагає перекладачеві) – але й оцінку реалізації методологічних установок, прийнятих окремих типів словників (як вирішено проблему подачі контенту). Про високий рівень функціональної спрямованості як властивість перекладного

---

³² Борисова Л. И. О принципах разработки переводческого словаря-справочника общенаучной лексики // Теоретические проблемы научно-технической терминологии и практика перевода Тез. доп. зон. науч. конф., 4-5 июня 1985 г. – Омск:Б. и., 1985. – С. 26–27.

³³ Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики. Helsinki: Helsinki University Print, 2007.

словника (а точніше, перекладного термінологічного словника) пишуть В. Д. Табанакова та М. А. Ковязіна³⁴.

Також варто зазначити, що існує ще словник еквівалентів, який досить схожий на перекладацький.

«Перекладний словник» та «перекладацький словник» обидва пропонують засоби для пошуку, надання перекладів слів та виразів іншою мовою. Незважаючи на такі схожі характеристики, існують відмінності між цими словниками, до яких можна віднести наступні відмінності:

Основна ціль: перекладний словник (або словник-перекладач) зазвичай призначений для користувачів, які хочуть знайти переклад конкретного слова або фрази з однієї мови на іншу. Він зазвичай містить широкий спектр слів, фраз та виразів, а також їх переклади.

Перекладацький словник, з іншого боку, призначений для використання перекладачами та іншими фахівцями з перекладу. Він зазвичай надає докладніші відомості про слова та фрази, такі як значення, контекстні приклади, синоніми, антоніми, граматичну інформацію та інші корисні відомості, які допомагають перекладачеві вибрати найбільш підходящий переклад.

Виклад інформації: словник перекладу зазвичай орієнтований на швидкий і простий пошук перекладу слова або фрази. Він може надавати лише основний переклад без додаткових деталей чи пояснень.

Перекладацький словник зазвичай більш повний і містить додаткову інформацію, яка допомагає перекладачеві краще зрозуміти та вибрати найбільш точний переклад. Він може включати контекстні приклади, стилістичні особливості, інформацію про регістр та інші додаткові відомості.

Рівень складності: перекладний словник зазвичай орієнтований на широку аудиторію і може бути доступний як користувачам-початківцям, так і тим, хто не володіє особливими знаннями в галузі мови.

---

³⁴ Табанакова В. Д., Ковязіна М.А. Функциональная модель переводного специального словаря // Вестник ТюмГУ. 2006. №4. С. 158–165.

Перекладацький словник може бути складнішим і призначеним для використання професіоналами в галузі перекладу. Він може містити специфічну термінологію, технічні терміни та іншу інформацію, яка може бути корисною перекладачам.

У центрі уваги знаходиться найбільш характерний та численний тип перекладацьких словників спеціальної лексики – двомовний паперовий галузевий словник, хоча в роботі порушуються також проблеми інших типів перекладацьких словників спеціальної лексики.

Наприклад, на думку авторитетного фахівця з юридичного перекладу Сьюзен Сарчевич³⁵, хороший юридичний словник, зокрема перекладацький, неминуче наближається до енциклопедичного типу. По-перше, це говорить, про складну структуру побудови словникової статті. По-друге, формат енциклопедичного типу більше надає інформації, приводить багато прикладів та подає взагалі широкий спектр інформації, що безумовно може дати більш точні відтінки значення слів або словосполучень при перекладі.

Можна зробити висновки щодо виділення ролі перекладацького словника:

- в ідеалі перекладач має допомагати перекладачеві на всіх етапах перекладу;
- при проектуванні словника необхідно вирішити, на який етап чи етапи перекладу буде орієнтуватися словник; це рішення істотно впливає на обсяг і характер інформації про одиниці словника та склад додатків, якими буде користуватися сам перекладач;
- для формування системи входів у словник пам'ятаймо, що розбиття тексту на одиниці перекладу починається, зазвичай, зі слова;
- між термінами різних мов у більшості випадків немає повної еквівалентності, тому переклад термінів "за скороченою схемою" далеко не завжди можливий.

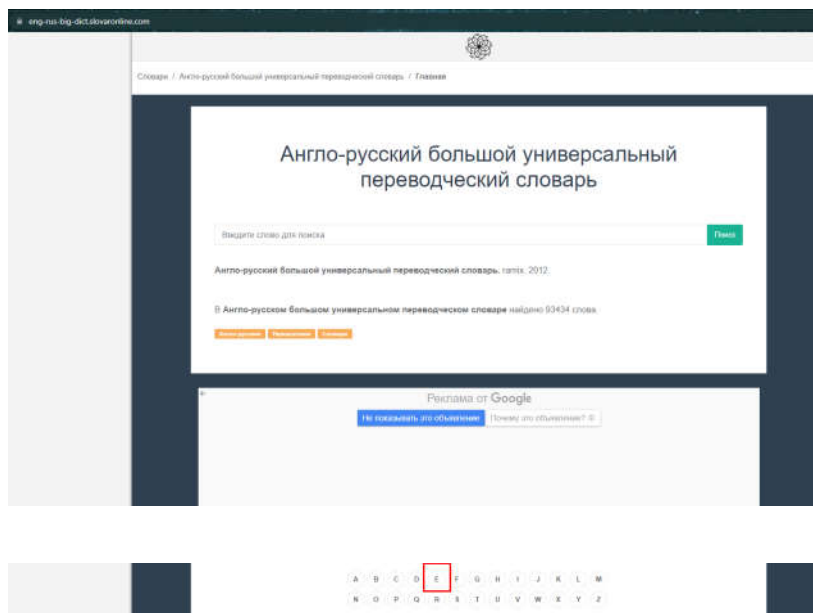
³⁵ Susan Šarčević. Conceptual Dictionaries for Translation in the Field of Law. 1988 – с. 312

У зв'язку з цим, щоб оцінити переваги функціоналу перекладацького словника, варто звернути увагу на його характеристики побудови на основі «Англо-російського великого універсального перекладацького словника»³⁶.

- структурно словник побудований за алфавітним принципом;
- оскільки словник електронний, він пропонує вибрати потрібну букву для прискореного пошуку слова через посилання;
- також доступний пошук за словником через пошукове меню;
- словник пропонує прямий переклад з англійської на російську мову, максимум надаючи два-три синонімічні варіанти перекладу;
- як допоміжну частину перекладацький словник пов'язані з основою інших різних словників, що розширює можливість вибору. Вони не є його частиною, а окремо пропонуються користувачеві для уточнення перекладу.

Приклад словникової статті (приклад пошуку словосполучення):

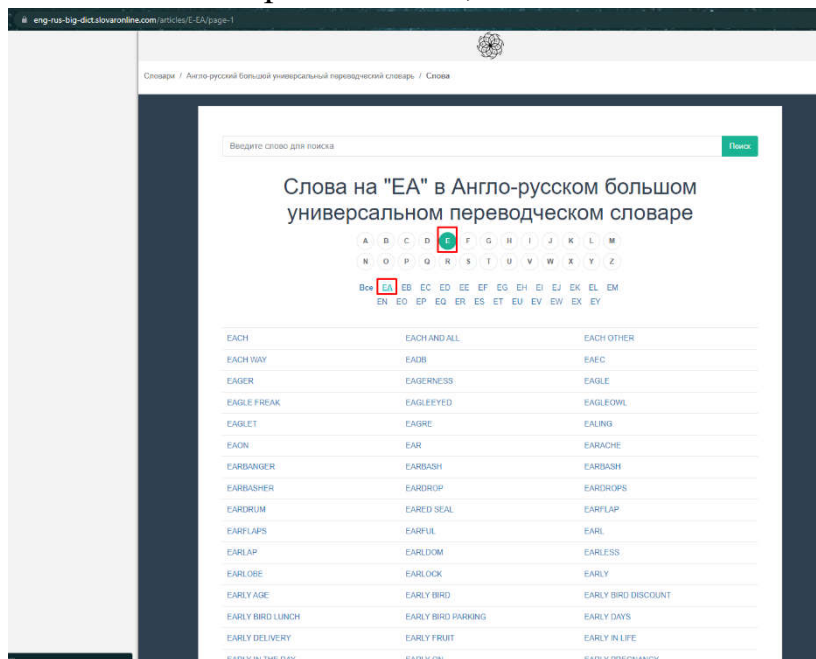
Перший крок: користувач обирає будь-яке слово, наприклад, на латинську літеру E;

Малюнок 3

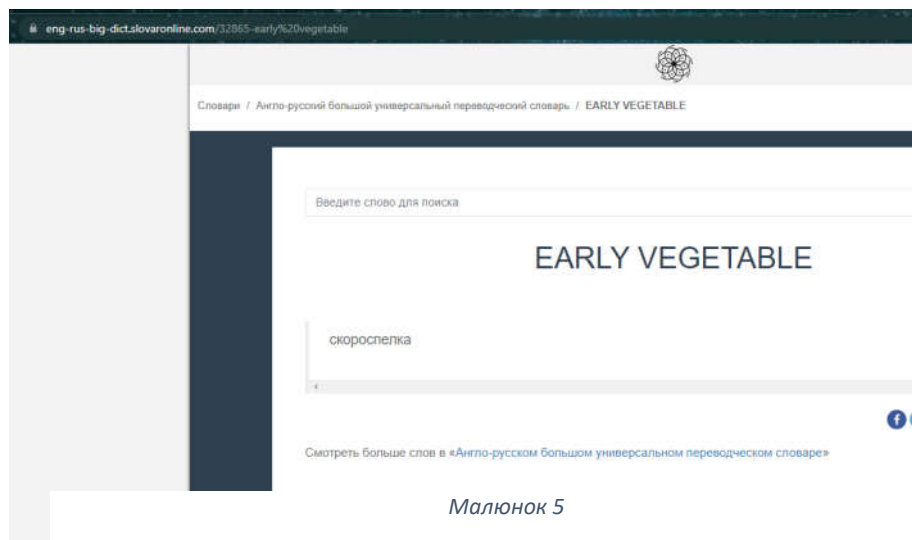
³⁶ Англо-русский большой универсальный переводческий словарь — <https://eng-rus-big-dict.slovaronline.com/>

Другий крок: для зручності словник подає варіанти пошуку. Обираємо за принципом "велика літера + друга наступна". Наприклад, це можуть бути NO, PU і так далі. Наш приклад – **EA**;

Малюнок 4

Третій крок: перекладацький словник перекладає його російською як *скороспелка*, але варто звернути увагу, що під перекладеним словом словник подає ще варіант, як можна було б використати вираз *early vegetable* у перекладі. Наприклад, ще *early riser* перекладається як той, хто встає рано або "рання пташка". Тобто крім буквального перекладу словосполучення *early vegetable*, словник подає ще варіант синонімічного еквівалента для перекладу

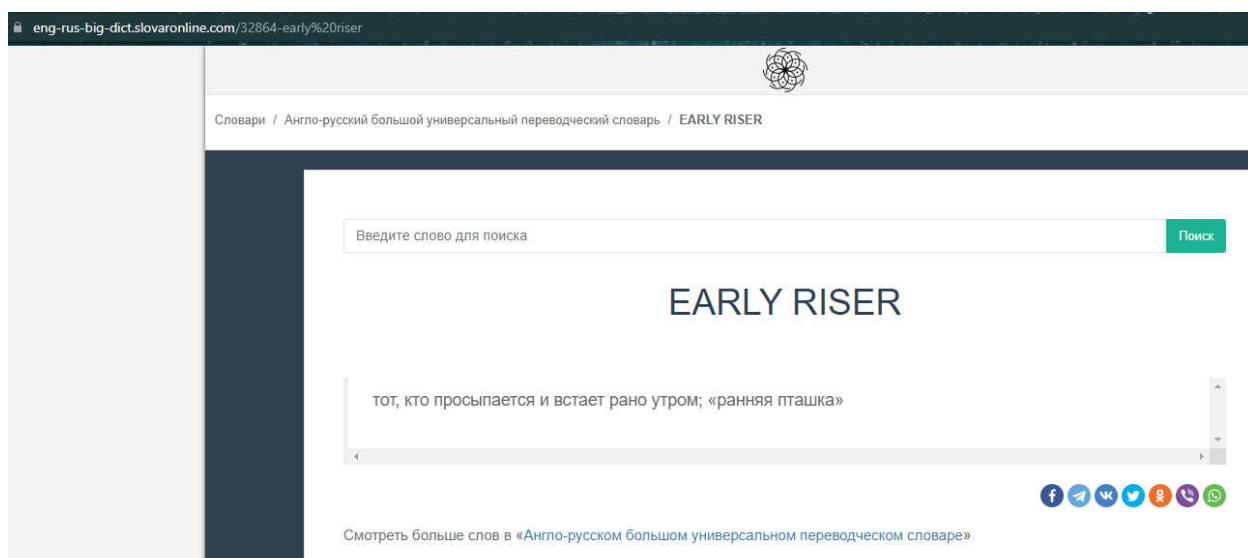

Малюнок 5

в залежності від контексту, на що завжди перекладачі мають покладатися.

Можна дійти висновку, що крім самого перекладу, перекладацький словник дає аналогічний значеннєвий варіант використання виразу у різних напрямках. Це підкреслює спрямованість словника на професійне вузьке коло фахівців з художнього, галузевого та іншого виду перекладів.

Варто зазначити, що ідеальний перекладацький словник має включати як неологізми, так і застарілі одиниці, проте на практиці можливості відображення у словнику застарілої лексики, як правило, обмежені. Лексику, що зовсім вийшла з вживання і відсутня навіть у пасивному запасі носіїв мови для спеціальних цілей, у звичайний словник включати недоцільно: її місце в історичному словнику. Однак архаїзми та історизми, які вийшли з активного вживання, але ще зустрічаються у мові, бажано включати. Роль словників тут тим паче велика, що це одиниці важко знайти у інших перекладацьких джерелах – наприклад, в Інтернеті.

Малюнок 6

Враховуючи великий обсяг інформації, перерахувати всі типи одиниць, які може містити перекладацький словник, наприклад, спеціальної лексики, неможливо, оскільки цей список є теоретично невичерпним, а практично – досить великим. Перекладацький словник повинен передусім відбивати реальну мовну практику.

Ще одним прикладом перекладацького словника є «Несистематический словарь трудностей, тонкостей и премудростей английского языка в сопоставлении с русским» П. Р. Палажченка³⁷. Головна ідея цього словника полягає в тому, що він нараховує велику кількість тих складних слів або словосполучень, з якими часто зустрічаються перекладачі з англійської мови. Автор цього словника подає інформацію за таким принципом:

- Слово за алфавітним порядком;
- Його переклад (прямий/непрямий) ;
- Пояснювальна інформація використання того чи іншого еквівалента перекладу;
- Наведення прикладів.

Пропонуємо декілька прикладів зі словника:

1. **Неудача.** Словари единодушно рекомендуют failure. Но это слово, по моему, ближе к русскому провал. Не слишком помогают и словари синонимов — все они дают варианты, еще более сгущающие краски. Русское неудача, на мой взгляд, довольно мягкое слово. Когда мы говорим, например, неудачный перевод, по-английски хочется сказать This is not a (very) good translation, а не This is a bad translation. Во многих случаях (это проверено в моей собственной практике) в переводе хорошо звучит английское setback. Webster's Third New International Dictionary дает синоним reverse и примеры: a diplomatic setback, baseball team's first setback of the season.

2. **Неустановленный.** Интересное употребление этого слова, не зафиксированное в большинстве словарей, встречается у криминалистов — взрыв неустановленного устройства. Понятно, что устройство было установлено, но не установлен (не выявлен, не определен) его вид или тип. В переводе — the explosion of an unidentified device.

---

³⁷ Див. в іншому варіанті: П. Р. Палажченко. Мой несистематический словарь. Русско-английский, англо-русский. 2005, 526 с.

Близьким до кола піднятих питань, пов'язаних з розгалуженням понять «перекладацький» та «перекладний» словник, є лексикографічний експеримент зі створення так званого словника еквівалентів.

Проект такого словника полягає в тому, що він може бути основним інструментом перекладача, коли той стикається з проблемами на третьому етапі перекладу, тобто під час пошуку та підбору перекладних еквівалентів до виразів у вихідному тексті.

Словник еквівалентів, відомий як словник перекладу або словник синонімів, за концепцією польської лінгвістки Вероніки Щеміньської³⁸, зосереджується на наданні альтернативних слів або фраз, що мають схожі або близькі значення до вхідного слова або фрази в іншій мові. Його основна мета — забезпечити перекладачам або носіям мови засоби для знаходження відповідних виразів або варіантів перекладу.

У цьому словнику після статті подається список еквівалентів таких різновидів:

- конгруентні дійсні еквіваленти,
- збіжні дійсні еквіваленти,
- дійсні еквіваленти застарілих конгруентних,
- застарілі конвергентні дійсні еквіваленти,
- неологізми з іншої мови, включаючи запозичення,
- неологізми із загальної мови,
- неологізми іншої спеціальної мови,
- буквальні неологізми,
- інституційні неологізми,
- ознайомчі неологізми,
- екзотичні неологізми (Weronika Szemińska, 2013).

Категорії ознайомлювальних неологізмів і екзотичних неологізмів діють за критеріями, відмінними від інших категорій, і тому один і той самий

---

³⁸ Weronika Szemińska. Sposoby reprezentacji wiedzy specjalistycznej w słowniku dla tłumacza- 2013 – 147 c.

еквівалент може бути, наприклад, і екзотичним, і буквальною неологізмом одночасно (в принципі, кожен буквальною неологізм автоматично буде екзотичним) і належатиме до обох категорій. Крім того, неологізми з інших галузевих напрямків (наприклад, вираз із швейцарського права в польсько-австрійському словнику, якщо маємо словник, який відбиває юридичну термінологію) повинні бути додатково забезпечені поясненням і джерелом регулювання, тобто найважливішою інформацією, що дозволяє порівняти їх з оригінальних виразів.

Якщо є кілька синонімічних еквівалентів будь-якої категорії, відмінності другого ступеня зазначаються знову: частота та статус. Частота всіх еквівалентів не вказана, а саме з двох причин. По-перше, зібрати достатню кількість перекладів для вторинного корпусу, щоб зробити дослідження частоти неологізмів статистично значущим, було б надзвичайно важко або навіть неможливо на практиці. По-друге, основним питанням у виборі еквівалента перекладу є ступінь еквівалентності або вибір відповідної стратегії перекладу. Частота є другорядною характеристикою, тому вона наводиться як параметр другого порядку при виборі еквівалента з кількох синонімів.

У формуванні словника еквівалентів враховуються різні фактори та критерії, щоб забезпечити точність та адекватність перекладу. Ось деякі характеристики вибору слів для словника еквівалентів:

- 1) Вимоги до семантики:** обрані слова повинні мати схожі або близькі значення до вхідного слова або фрази. Важливо знайти слова, які передають той самий смисл або контекстуальні нюанси.
- 2) Вимоги до синонімів:** слова, які включаються до словника еквівалентів, повинні бути синонімічними або близькими за значенням до вихідного слова. Варіації у вживанні або стилістичні різниці можуть бути враховані для забезпечення точного перекладу.

- 3) **Контекст:** враховується контекстуальне вживання вихідного слова або фрази, а також його семантичні відтінки. Вибрані слова мають враховувати контекст та здатні бути вжитими у схожих ситуаціях.
- 4) **Сфера поширення:** слова, що включаються до словника, повинні бути розповсюдженими та зрозумілими для мовної спільноти, яка користуватиметься словником. Це означає врахування рівня мовної складності та стилістичних відтінків.
- 5) **Культурний контекст:** враховуються культурні особливості та нюанси вибору слів. Деякі вирази або ідіоми можуть мати еквіваленти, які залежать від конкретної культурної контексту, тому це важливо враховувати при виборі слів для словника.
- 6) **Семантична відповідність:** при формуванні словника еквівалентів важливо забезпечити контекстуальну адекватність перекладу. Це означає, що вибрані слова повинні враховувати не лише значення вихідного слова, але й його контекстуальні нюанси, стилістичні особливості та синтаксичні відношення. Перекладачі та користувачі словника повинні мати можливість використовувати відповідні еквіваленти згідно з конкретною мовною ситуацією або текстовим контекстом. Такий підхід забезпечує точний та зрозумілий переклад, враховуючи всі аспекти мовного виразу.
- 7) **Ідіоми та фразеологізми:** словник еквівалентів може також містити ідіоми та фразеологізми, які відповідають відповідним виразам у вхідній мові. Важливо знайти еквіваленти, які передають аналогічні образи або певні культурні відтінки.
- 8) **Контекст перекладу:** при виборі слів для словника еквівалентів важливо враховувати контекст перекладу. Слова повинні бути зручними для вживання у відповідному контексті та передавати інтенцію або емоційну силу вихідного слова.
- 9) **Лексична послідовність:** у словнику еквівалентів важливо забезпечити консистентність у виборі слів. Це означає, що для одного

вхідного слова або фрази слід знайти один або кілька еквівалентів, які будуть використовуватись відповідно.

- 10) Ефективність використання:** обрані слова повинні бути легкими у вживанні та зрозумілими для користувачів словника. Словник еквівалентів має бути зручним та ефективним інструментом для пошуку відповідних перекладів.

Виходячи з проведених аналізів перекладацького словника та словника еквівалентів, можна дійти висновку, що їхні матеріали мають як схожості, так і відмінності, а саме:

- загальні ознаки:

1) Надання перекладів слів або фраз: словники призначені для надання перекладів слів, фраз або виразів з однієї мови на іншу. Вони є засобом для пошуку еквівалентних виразів у різних мовах.

2) Орієнтація на переклад: обидва словники орієнтовані використання перекладачами і студентами перекладу. Вони надають інформацію, яка допомагає у виборі найбільш слушного перекладу в контексті;

- відмінні ознаки:

1) Область застосування: перекладацький словник зазвичай ширший за своєю функціональністю і може містити додаткові відомості, такі як значення слів, граматична інформація, контекстні приклади, стилістичні особливості тощо. Він призначений для використання перекладачами в процесі перекладу текстів.

Варто звернути увагу на те, що словник еквівалентів, з іншого боку, фокусується на наданні еквівалентів для конкретних слів або фраз. Він може бути більш обмеженим у своїй інформації та не включати додаткові відомості про значення чи контекст.

2) Рівень деталізації: словник перекладу зазвичай надає більш детальну інформацію про переклад, щоб допомогти перекладачеві вибрати найбільш точний відповідник у конкретному контексті.

Словник еквівалентів може бути більш простим і надавати основні еквіваленти слів чи фраз без додаткових пояснень чи контексту, але при цьому може вказувати на архаїку чи неологізми слів, близьких за значенням.

Загалом, можна сказати, що словник еквівалентів є окремим випадком перекладацького словника, що фокусується на наданні точних еквівалентів для слів або фраз, тоді як перекладацький словник може бути більшим і містити додаткову інформацію для допомоги у перекладі та розумінні мовних особливостей, але може не містити архаїзмів чи не завжди мати у своїй лексичній основі неологізми.

1.2. Фразеологічні словники: від одномовних до багатомовних

Під фразеологічними розуміють словники, які включають семантично нерозривні словосполучення, що утвердилися в мовленні у стійкому взаємозв'язку між значенням і певною лексико-граматичною структурою.

У минулому, у сфері лексикографії, фразеологізми зазвичай враховувалися та пояснювалися у словниках тлумачення, присвячених поясненню значень слів. Крім того, вони також досліджувалися та включалися до різних збірників, що описують крилаті вислови, афоризми та інші мовленнєві утворення.

Для розвитку національних фразеографій важливою є поява фразеологічного словника національної мови, тобто одномовного фразеологічного словника.

Так, «Фразеологический словарь русского языка» за редактуванням О. І. Молоткова вважається першим фразеологічним словником російської мови. У цьому словнику словникові статті фразеологізмів містять не лише пояснення їх значень, а й граматичну характеристику, складові компоненти та їх варіативність, ілюстрації, що підтверджують значення фразеологізмів, а також синоніми та антоніми. Деякі статті також містять етимологічну інформацію та вказівки на стилістичний або часовий контекст вживання, наприклад, *устар.*, *книжн.*, *прост.*, *шутл.*

Для прикладу відбиття мовного матеріалу у словнику можна взяти словникові статті про фразеологізми, які пов'язані з концептом *вкус*:

ВКУС • ВХОДИТЬ ВО ВКУС. См. *входит*.

ВКУСИТЬ • ВКУСИТЬ ПЛОДЫ. См. *вкусать*.

ВКУСУ • НЕ ПО ВКУСУ кому кто, что. Не нравится. [*Дядюшке Бельтова*] *пришлась не по вкусу петербургская жизнь, и он поселился в Москве.* Герцен, Кто виноват? **ПО ВКУСУ** кому кто, что. *Немыслимые расстояния отделяют его от Анни, от тракторных бригад, от тихого городка на самом берегу Волги — Энгельса, от всей той жизни, которая ему, также, как и Анни,*

пришлась по вкусу. М. Колесников, «Таким был Рихард Зорге». **Синонимы:** не по душе кому кто, что; не по мысли кому кто, что; не по ноздре кто, что; не по нраву кому кто, что; не по нутру кому кто, что.

ВКУШАТЬ • ВКУШАТЬ ОТ ПИЩИ СВЯТОГО АНТОНИЯ. Голодать. — *Иду давеча мимо Федосьиной комнаты, а она что-то чавкает.. Почему она может чавкать, а я должен вкушать от пищи святого Антония?* Мамин-Сибиряк, «Черты из жизни Пепко».

По имени христианского аскета Антония Фивского (3–4 вв.). питавшегося в пустыне травами и кореньями. Лит.: Словарь современного русского литературного языка, т. 1. М., Л., 1948, с. 156.

ВКУШАТЬ [пожинать] **ПЛОДЫ.** **ВКУСИТЬ** [пожать] **ПЛОДЫ.** Пользоваться результатами совершённого, сделанного, достигнутого. — *Братья! Вы наши плоды пожинаете! Нам же в земле истлеть суждено... Все ли нас, бедных, добром вспоминаете Или забыли давно?* Некрасов, Железная дорога.

ВКУШАТЬ [пожинать] **ПЛОДЫ** чего. **ВКУСИТЬ** [пожать] **ПЛОДЫ** чего. *Невежда так же в ослепленье Бранит науки и ученье, И все ученые труды, Не чувствуя, что он вкушает их плоды.* Крылов, Свинья под дубом.

Słownik frazeologiczny języka polskiego Stanisława Skorupki³⁹ – це перший фразеологічний словник польської мови, видання якого відбулося у 1967 році (перший том), через рік був опублікований другий том, а підготовка почалася ще в 1950-х роках.

Другий етап у розвитку національної фразеографії пов'язаний зі створенням словників різних фразеографічних жанрів. Так, спеціальну навчально-лінгвокраїнознавчу орієнтацію має словник В. П. Феліциної і В. М. Мокієнка «Русские фразеологизмы. Лингвострановедческий словарь» (1990). У словнику вміщено фразеологізми, що активно використовуються в сучасній російській мові та зустрічаються у творах російської та публіцистиці. Крім пояснення сучасного значення, кожна стаття в словнику містить

³⁹ Słownik frazeologiczny języka polskiego/ Stanisław Skorupka. — W., (1967 tom I, 1968 tom II),

країнознавчі коментарі та наводиться ілюстративний матеріал, який демонструє вживання фразеологізмів в усному та письмовому мовленні, а також їх використання в художній літературі. Пор:

НА ЛБУ {НЕ} НАПИСАНО у кого. *Разг.* Первоначально шутливо: на лбу не написано, т. е. нет никаких письменных сообщений на чьём-л. лбу о том, что это за человек.

По внешнему виду, сразу не разберёшь, кто это.

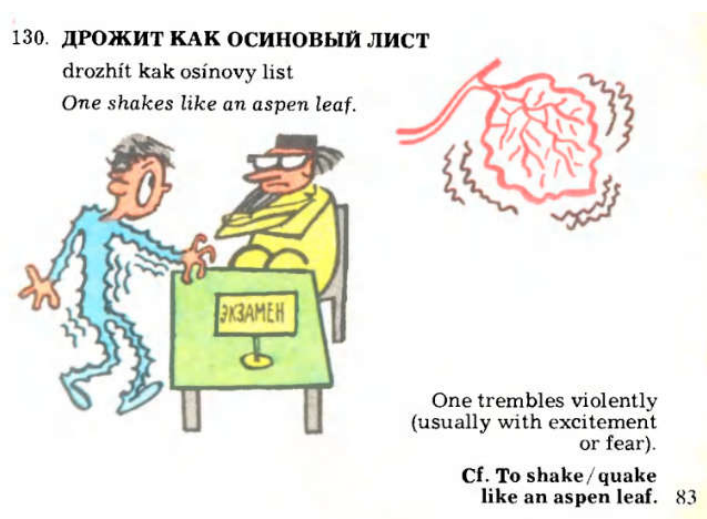
Говорится, чтобы подчеркнуть лёгкость узнавания внутренних качеств, рода занятий человека и т. п. по его внешнему виду или, наоборот, полную невозможность что-л. Узнать по внешности человека.

Откуда он знает, свой это или чужой? У него на лбу не написано. В. Козлов. «Юрка Гусь». – Ну, а из каких мест, по-твоему, человек этот? – Бог его знает, барин, на лбу у него на написано. Г. Марков. «Строговы».

Існують також двомовні фразеологічні словники, де надається переклад російських фразеологізмів на інші мови або переклад фразеологізмів з будь-якої мови на російську. Наприклад, це можуть бути "Французько-російський фразеологічний словник" (1963), "Англо-російський фразеологічний словник" О. В. Куніна (4-е видання, 1984), "Німецько-російський фразеологічний словник" Л. Е. Біновича та Н. Н. Гришина (2-ге видання, 1975), "Італійсько-російський фразеологічний словник" (1982), "Іспансько-російський фразеологічний словник" (1985), "Російсько-болгарський фразеологічний словник" К. Андрійчини, С. Влахова, С. Димитрової та К. Запрянової (за ред. С. Влахова, 1980) та інші.

З часом розвиток російської навчальної лексикографії для іноземців викликав необхідність створення навчальних фразеологічних словників російської мови. До прикладів таких лексикографічних робіт можна віднести: Шклярів В.Т., Еккерт Р., Енгельке Х. «Краткий русско-немецкий фразеологический словарь», 1977; Гуревич В.В., Дозорец Ж.А. «Краткий русско-английский фразеологический словарь», 1988; 2-ге вид., 1995.

Оригінальним є словник М. І. Дубровіна «Русские фразеологизмы в картинках», 2009 р. За останні 20 років словник неодноразово передруковувався як російсько-іншомовний: для тих, хто розмовляє англійською, болгарською, іспанською, італійською, монгольською, німецькою, польською, португальською, словацькою, фінською, французькою, чеською мовами. Картинками ілюструється і актуальне значення, тобто значення фразеологізму, яке йому властиве в російській мові, і внутрішня форма фразеологізму, що показує вихідне значення словосполучення, від якого фразеологізм утворений. Для більшої зручності словник пропонує користувачу латинізований варіант читання фразеологізма, англійський переклад (для російсько-англійського варіанту словника), а також пояснення щодо використання поданого словникової одиниці. Див. статтю з цього словника:

Незважаючи на те, що словник має багато перекладних версій на різноманітні мови, він завжди залишається у двомовній версії, бо в кожному виданні враховується завжди тільки дві мови.

«Фразеологічний словник англійської мови з українськими відповідниками» К. Т. Баранцева⁴⁰ — це перший фразеологічний словник, що був опублікований уже в Україні. Даний словник містить близько 30 тисяч фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих висловів. Він відрізняється від

⁴⁰ Фразеологічний словник англійської мови з українськими відповідниками / Уклад. К. Т. Баранцев. — К., 1956.

звичайного перекладного словника тим, що має деякі риси словника тлумачного типу. Це означає, що крім перекладу, він надає пояснення, тлумачення або перефразування фразеологізмів, щоб читачі могли краще зрозуміти їх значення та вживання. Наприклад, замість простого перекладу фразеологізму можуть бути надані його тлумачення або перефразування, щоб передати його сутність у більш доступній формі. Це допомагає користувачам зрозуміти особливості вживання фразеологізмів і використовувати їх належним чином.

Варто підкреслити, що у двомовних фразеологічних словниках кожному фразеологізму надається переклад або описовий еквівалент у іншій мові, оскільки структура фразеологізмів у двох мовах може відрізнятися. Крім того, такі словники надають граматичну та стилістичну характеристику фразеологізму з використанням системи маркувань. Вони також містять ілюстративний матеріал, що демонструє вживання фразеологізму у мовленні.

Безумовно, вивчення та розвиток фразеології не стоїть на місці, і вчені намагаються знайти нові підходи до вивчення фразеології у нас час. Наприклад, відносно недавно був створений перший перекладний словник одного автора, а саме: «250 крылатых слов и выражений Н. В. Гоголя: русско-украинский толковый словарь / 250 крилатих слів і зворотів М. В. Гоголя: українсько-російський тлумачний словник» Л. П. Дядечко, О. В. Петренко, Ю. Ф. Прадіда (2012). Наведемо приклад однієї статті:

— російсько-український варіант (в уривках):

А подать сюда Ляпкина-Тяпкина!

А подати сюди Ляпкіна-Тяпкіна!

Лука Лукач. Не приведи господь служить по ученой части! Всего боишься: всякий мешается, всякому хочется показать, что он тоже умный человек. Городничий. Это бы еще ничего, – инкогнито проклятое! Вдруг заглянет: «А, вы здесь, голубчики! А кто, скажет, здесь судья?» – «Ляпкин-Тяпкин». – «А подать сюда Ляпкина-Тяпкина! А кто попечитель богоугодных заведений?» – «Земляника». «А подать сюда Землянику!». Вот что худо!

«Ревизор» (1836), д. 1, явл. 1.

(А / ну / ну-ка) подать [подайте / подайте-ка] сюда Ляпкина-Тяпкина [Тяпкина-Ляпкина]!

Приказание привести для наказания, прояснения ситуации того, кого говорящий считает виноватым (*разг.; ирон.-шутл.*).

«Проникни!» «рассмотри!» «обсуди!» – так и ползут со всех сторон шёпоты. Шёпоты да шёпоты – и вдруг... бунт! Куда «проникнуть» старался? По какому случаю «рассмотреть»? Что задумал «обсудить»? Кто это говорит? Кто зачинщик? Ляпкин-Тяпкин зачинщик? **Подать сюда Ляпкина-Тяпкина!** М. Салтыков-Щедрин. За рубежом.

... пресс-секретарь Белого Дома Тони Сноу рассказал, что президент Буш позвонил министру финансов Генри Полсену и потребовал у него отчёт, почему вдруг упал фондовый рынок. Представив себе эту сцену из серии **«А подать сюда Ляпкина-Тяпкина!»**, журналисты отнюдь не прониклись оптимизмом и спросили, не желает ли президент что-то сказать ... Сайт «Мировой кризис: Обзор мировых рынков за 25 февраля – 3 марта 2007 года».

Трансформ. Откровенная стервозность в 17 для меня была незаметной. Мне казалось, я совсем не играю, просто немного импульсивна и своенравна. **А подать сюда Ляпкина-Тяпкина и кусочек ананаса.** И покуда несчастный поклонник бегал за сигаретами, я могла запросто укатить в какой-нибудь милый клуб. Из форума сайта «Клео.ру», 25.06.2002.

— українсько-російський варіант

А подать сюда Ляпкина-Тяпкина!

А подати сюди Ляпкіна-Тяпкіна!

Лука Лукич. Не доведи господи служити по вченій частині, всього боїшся. Кожний втручається, кожному хочеться показати, що він теж розумна людина. Городничий. Це б ще нічого. Інкогніто прокляте! Раптом загляне: «А, ви тут, голубчики! А хто», скаже, «тут суддя?» – «Ляпкін-Тяпкін». – **«А дайте-но сюди Ляпкіна-Тяпкіна! А хто попечитель богоугодних закладів?»** – «Земляніка». «А дайте-но сюди Земляніку!». От що погано!

«Ревізор» (1836), дія 1, ява 1. Пер. О. Вишні, 1952.

(А) подати [подать-но]сюди Тяпкіна-Ляпкіна [Ляпкіна-Тяпкіна, Тяпкіна і Ляпкіна]!

Наказ привести для покарання, з'ясування ситуації того, кого мовець вважає винним (ірон.-жарт.; розм.).

Шавула. ...Що тепер головне у житті?.. Тримайвода (насмішкливо). План виконання і план задачі. Шавула. А ти, голубе сиз, уже й проти планів націлився?.. Знаю твою вовчу думку. Чи не скаже тобі за це дехто: **«А подати сюди Тяпкіна і Ляпкіна!»**? Безсмертний. Чого ви, Мироне, людей страхаєте? Шавула. Не страхаю, а піклуюсь, щоб розумнішими були, щоб, к приміру, за його язик у селі не відповідало підспиння в районі. (П'є.) Не дурний видумав: говори, та поглядай і на передні, і на задні колеса... Броварник. Ти вже скоро не те що говорити, думати не даси. Шавула. Робити треба, а не думати. М. Стельмах. Правда і Кривда.

...президентська команда прагне зв'язати в один вузол новий виборчий закон. Це дасть змогу відносно безболісно сформуванню новий парламент і законсервувати на рік нинішній склад ВР, яку хоч якось, але поки що вдається тримати під контролем, не опускаючись до предметної розмови на теми **«Хто винен?»** і **«Подати сюди Ляпкіна-Тяпкіна!»**. В. Зайцев. Якщо не можна, але дуже хочеться... // День, 18.09.1997.

Трансформ. Це що бунт на кораблі? **А подать-но цього Карпука-Ляпкіна в Секретаріат Президента!** Volynnews.com.ua, 11.09.2008.

Формування багатомовної фразеографії починалося зі складання бсловників прислів'їв, наприклад: *Dizionario comparato di proverbi e modi proverbiali: italiani, latini, francesi, spagnoli, tedeschi, inglesi e greci antichi con relativi indici sistematico-alfabetici* : supplemento ai dizionari delle principali lingue

moderne ed antiche⁴¹ (1985), автором якого є італійський лінгвіст, викладач німецької мови та фразеограф Augusto Arthaber. Головним досягненням його словника – це подання синонімічних за семантикою прислів'їв сімома мовами, а саме це були італійська, німецька, французька, англійська, іспанська, латинська та давньогрецька мови. Безумовно можна побачити, що первинна база прислів'їв походить з Риму та Давньої Греції, а потім вже автор обирає смислові еквіваленти та сучасних мов, формуючи, таки чином, словарні статті свого багатомовного словника. Стаття побудована за такою структурою:

— вокабула – прислів'я італійською мовою: *Il dado é tratto (it.)*

— далі відповідники:

Jacta alea est. (lt.)

le dé en est jeté (fr.)

La suerte esta echada (sp.)

Der Wurfel ist gefallen (td.)

The die is cast (in.)

ἀνερρίφθω κόβος (gr.)

Варто підкреслити, що автор не всюди подає сімома мовами інформацію, іноді не вистає давньогрецького перекладного варіанта, що може говорити про дві речі:

- 1) автор не зміг знайти еквівалентні варіанти, які використовувалися у Давній Греції;
- 2) смислова проблема перекладу, складність у підборі лексичного матеріалу для передачі чіткого значення приказки.

---

⁴¹ Dizionario comparato di proverbi e modi proverbiali : italiani, latini, francesi, spagnoli, tedeschi, inglesi e greci antichi con relativi indici sistematico-alfabetici : supplemento ai dizionari delle principali lingue moderne ed antiche. Augusto Arthaber. — Hoepli., 1985, 892 c.

1.3. Багатомовні словники в системі лексикографічних жанрів

Багатомовні словники — це лексикографічні джерела, що містять слова та вирази однієї мови з перекладами на інші мови. Вони можуть містити переклади на три або більше мов.

Роль багатомовних словників в світовій лексикографії полягає у тому, що вони є важливими джерелами інформації для перекладачів, студентів, викладачів, науковців, бізнесменів, туристів та всіх, хто цікавиться іншими мовами та культурами.

Багатомовні словники дозволяють знайти переклади слів та виразів, які допомагають у засвоєнні мови та підвищенні рівня мовної компетенції. Вони також допомагають у вивченні синонімів, антонімів та інших лексичних відношень між словами.

У світі існують різноманітні багатомовні словники — від популярних електронних словників до великих тлумачних словників, які складаються з тисячів сторінок. Такі словники можуть бути загальними або спеціалізованими, призначеними для конкретної тематики або галузі знань.

Отже, багатомовні словники відіграють важливу роль у підвищенні рівня мовної компетенції, розвитку культурного спілкування та розумінні міжнародного співробітництва. Вони є необхідним інструментом для тих, хто працює з мовами, навчається або мандрує.

Варто зазначити, що багатомовні словники⁴² і двомовні словники⁴³ — це два різних типи лексикографічних ресурсів, які відрізняються між собою за декількома параметрами⁴⁴:

Кількість мов: Найважливіша різниця між двомовними і багатомовними словниками полягає в кількості мов, які включені до словника. Двомовні словники містять переклади слів лише двох мов, наприклад,

---

⁴² <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/multilingual>

⁴³ https://en.wikipedia.org/wiki/Bilingual_dictionary

⁴⁴ <https://stackoverflow.com/questions/7062698/data-structure-for-multi-language-dictionary>

англійсько-український словник. У багатомовних словниках може бути більше двох мов, часто вони включають переклади слів на три або більше мов.

Обсяг словника: Багатомовні словники зазвичай мають більший обсяг, ніж двомовні словники, оскільки містять переклади на більшу кількість мов.

Призначення: Двомовні словники зазвичай використовуються для перекладу слів з однієї мови на іншу, тоді як багатомовні словники можуть мати більш широке призначення, включаючи, наприклад, надання додаткової інформації про слово, його вживання в різних контекстах та інші функції.

Структура словника: Структура двомовних словників і багатомовних словників може відрізнятися. Двомовні словники зазвичай мають відсортований за алфавітом список слів з перекладом, тоді як багатомовні словники можуть мати більш складну структуру зі списками слів для кожної мови та перекладом на інші мови.

Отже, різниця між двомовними словниками і багатомовними словниками полягає в кількості мов, обсязі, призначенні та структурі словника.

Першим значним багатомовним словником у русистиці був «Лексикон трехязычный, сиречь речений славянских, эллино-греческих и латинских сокровищ из различных древних и новых книг собранное и по славянскому алфавиту в чин расположенное» Ф. П. Поликарпова-Орлова (1704).

Варто відзначити такий важливий внесок у розвиток лексикографії, як створення багатомовного словника-тезаурусу російською мовою «Сравнительный словарь всех языков и наречий⁴⁵», він є унікальним і першим у своєму роді багатомовним словником, складеним Петром Симоном Палласом (1741–1811), видатним ученим XVIII ст. Завданням, яке стояло перед укладачем порівняльного словника, було це, по-перше, вирішити проблему походження людської мови (знайти початкову «мову»), а по-друге, створити єдину систему генеалогічної класифікації «всіх мов та діалектів».

---

⁴⁵ Ю. С. Рутенко. Тагальський язык в «Сравнительном словаре всех языков и наречий» П. С. Палласа. СПб., 2010. С. 357.

Словник мав містити 285 слів, найбільш релевантних для порівняння мов, але через поспіх, у якому проводилася робота, не всі дані були впорядковані та проаналізовані. Тим не менш, складений список слів став основою для подальших досліджень і є важливим джерелом для лінгвістичних досліджень і порівняльного аналізу мов і в наш час.

Словник показав спорідненість різних діалектів та надав любителям мов іноземцям та всередині держави списки певних слів. Однак через те, що багато мов були вперше включені до словника, Паллас не зміг знайти всі необхідні лексичні одиниці, щоб зробити списки повними. Тому він залишив порожні місця, щоб любителі мов у майбутньому могли самі при нагоді поповнити і вдосконалити список. Крім того, Паллас не проминув недоробок, пов'язаних з тим, що на початку такого великого підприємства не все можна було зробити досконало. Тому він очікував, що будуть робитися доповнення та поправки.

Словник Палласа був повністю перевиданий, а поправки при перевиданні в 1790—1791 гг. були незначні. У словнику було включено близько 200 мов, переважно європейських, які були досить добре відомі на той час. Однак, також у словнику були мови країн Південно-Східної Азії та Океанії. Паллас вперше публікує найповніше зведення різних мов та говірок. Провівши лексикографічний історичний аналіз, можна вважати «Сравнительный словарь всех языков и наречий» однією з перших спроб створення багатомовного словника у російськомовному просторі.

Говорячи про російськомовну лексикографічну школу, варто згадати про типології словників, які були засновані на багаторічних дослідженнях. Це дозволяє виділити кілька основних інститутів наукової думки та вчених, які внесли істотний внесок в класифікацію у лексикографії, особливо якщо розглядається історія прийняття багатомовного типу словника.

Першим вченим, який запропонував основну класифікацію різних типів словників, був Лев Володимирович Щерба (1940). Для класифікації словників він спирався на шість протиріч: академічний — довідник, енциклопедичний

— загальний, тезаурус — звичайний, ординарний — ідеологічний, тлумачний — перекладний, неісторичний — історичний.

Пізніше, в 1967 році, Олександр Олександрович Реформатський розрізнув словники на енциклопедичний, лінгвістичний і лінгвістичний, а також одномовний, двомовний і багатомовний. Також він виділив спеціальні словники, такі як регіональний, термінологічний, синонімів, омонімів, рим, зворотні, ідіоматичні, фразеологічні, «крилатих слів», орфографічні та орфоепічні. Варто відзначити важливий факт, що О. О. Реформатський одним з перших виділив багатомовний словник як окремий жанр у російській школі лексикографів.

Віталій Іванович Кодухов у 1979 році запропонував поділ лінгвістичних словників на два основних типи: загальні і спеціальні. Загальні словники записують загальні слова і діляться на одно-, дво- і багатомовні. До спеціальних словників відносяться галузеві та лінгвістичні словники. Вони додатково підрозділяються на тлумачні, діалектні, історичні, етимологічні, синонімічні, фразеологічні та інші спеціальні види, такі як словники мови письменника, частотні, зворотні, орфографічні, орфоепічні, антоніми, омоніми і пароніми.

У 1982 році Є. В. Гольцева, А. О. Александрова, Г. Р. Дрюбін, Є. А. Краснощекова, Є. В. Призмент і В. П. Смирнова запропонували класифікацію довідкової літератури, що включає лінгвістичні та термінологічні словники, довідники та енциклопедії. Вони враховували такі особливості, як цільове призначення, адресат-читач, характер інформації, структура тексту, а також художньо-технічне оформлення і поліграфічне виконання. У їх класифікації лінгвістичні словники поділялися на одномовні загальні (тлумачний, орфографічний, орфоепічний, історичний, етимологічний), одномовні конкретні (діалектні, лінгвокультурологічні, письменницька мова, неологізми та архаїзми, іноземні слова, синоніми і антоніми, омоніми і пароніми, фразеологічні, граматичні, правильність мови і мовні труднощі, морфемні, частотні) і двомовні і багатомовні словники.

У 1994 році Володимир Мойсейович Лейчик запропонував класифікацію термінологічних словників з урахуванням таких ознак, як тематичне охоплення (різноплановий, галузевий і вузькогалузевий), зміст лівої (терміни і термінологічні елементи) або правої (перекладні, тлумачні, довідники, списки) частини словникової статті, спосіб упорядкування (алфавітний, тематичний, статистичний), призначення і використання, а також охоплення мов (моно-, двомовні і багатомовні) і новизни.

У тому ж році Валерій Веніамінович Морковкін запропонував типологію словників, засновану на способі розгляду мовного матеріалу в словнику і на адресації словника. Він об'єднав три попередні класифікації з урахуванням підстав «що», «як» і «для кого». До запропонованої типології належали різні види словників: академічний, лінгвістичний, енциклопедичний, загальний, тлумачний, спеціальний, термінологічний, іншомовний, діалектний, фразеологічний, філологічний, синонімічний, ідеографічний, частотний, статистичний, етимологічний, історичний, одиничний, двомовний і багатомовний, зворотний та інші.

У 1995 році Анатолій Шайкевич указав на різні види словників, серед яких академічний, лінгвістичний, енциклопедичний, загальний, тлумачний, спеціальний, термінологічний, іншомовні слова, діалектні, фразеологічні, філологічні, синонімічні, ідеографічні, частотні, статистичні, етимологічні, історичні, одно-, дво- і багатомовні, зворотні та інші.

Через рік Іван Федорович Протченко представив науково-методичний опис 32 видів (328 найменувань) довідників і словників російської мови. До таких видів належали такі словники, як неологізми, комплексні академічні, лінгвокультурологічні, двомовні та багатомовні переклади, історичний, етимологічний, термінологічний, орфографічний, орфоепічний, іншомовні слова, фразеологічні, синоніми, антоніми, омоніми, пароніми, правильність і труднощі слововживання, мова письменників і окремих творів, частотний, зворотний, граматичний, морфемний і словотворчий, епітети, академічний пояснювальний, навчальний, діалектні, топонімічні, антропонімічні, назви

жителів, скорочення (абревіатури), сполучуваність слів, мовні терміни, а також словники загальнокультурного та історико-філологічного профілю.

Таким чином, можна констатувати, що в різні періоди часу пропонувалися різні класифікації лінгвістичних і термінологічних словників з урахуванням різних сторін їх організації та призначення. Вони включають такі види, як загальний, спеціальний, пояснювальний, діалектний, історичний, етимологічний, синонімічний, фразеологічний, одномовний, багатомовний, алфавітний, тематичний та інші. Особливо важливо відзначити тих вчених, які запропонували багатомовний тип словника. Звичайно, такі класифікації словників допомагають структурувати словникові видання і полегшити їх використання і пошук інформації для різних цілей і аудиторій. На сьогоднішній день лексикографія досягла високого рівня розвитку, що дозволяє виділяти словники залежно від кількості мов, які вони охоплюють. У початковій стадії розвитку лексикографії термін "перекладний словник" не враховував кількість мов, і часто його застосовували для двомовних словників. Однак у сучасний період стало очевидним, що лексикографія розширилась до такого рівня, коли існують словники з трьома і більше мовами. Тому виникла потреба систематизувати словники залежно від кількості мов, і використовується термінологія одномовних, двомовних і багатомовних словників, охоплюючи від трьох мов і більше.

Окрім поняття «багатомовний словник» існує й такий тип словника, як різномовний словник. Суть такого словника зосереджена не на перекладах, а на поданні інформації різними мовами, наприклад, щодо творчості великих письменників. До такого типу можна віднести недавно опублікований словник «Шевченко слово в мовах світу», в якому зібрані цитати та похідні вислови з творчості Тараса Шевченка, що стали популярними і використовуються в українській мові, а також їх вплив у різних лінгвокультурах незалежно від вивчення його творчості.

Книга починається трьома передмовами, написаними українською, російською та англійською мовами, де розглядаються принципи вибору та

опису Шевченкових висловів, а також його роль у розвитку фразеологічного фонду української мови, інших східнослов'янських мов, а також його вплив на різні мови світу. Для східнослов'янських мов – це крилаті вирази, ті звороти, які використовуються нарівні із фразеологізмами та прислів'ями, а починаючи з азербайджанської – закінчуючи шведською – це цитати та ремінісценції на Шевченка, ці звороти не закріпилися у цих мовах. Перші 2 блоки презентують с вплив творчості Шевченка на формування фразеологічного фонду як в українській мові, так і в інших східнослов'янських мовах. Останній (третій) блок демонструє шляхи сприйняття творчого слова Тараса Григоровича у вигляді різноманітних алюзій, ремінісценцій та цитат у мовах світу.

Власне, у довіднику "Шевченкове слово в мовах світу" представлено чотири словники, що включають три тлумачні словники, де розглядаються крилаті вислови Шевченка в східнослов'янських мовах, а також перекладний словник «Цитати, алюзії, ремінісценції із творів Шевченка в мовах світу», який охоплює 27 мов та містить переклади прихованих та прямих цитат.

Висновки до розділу 1

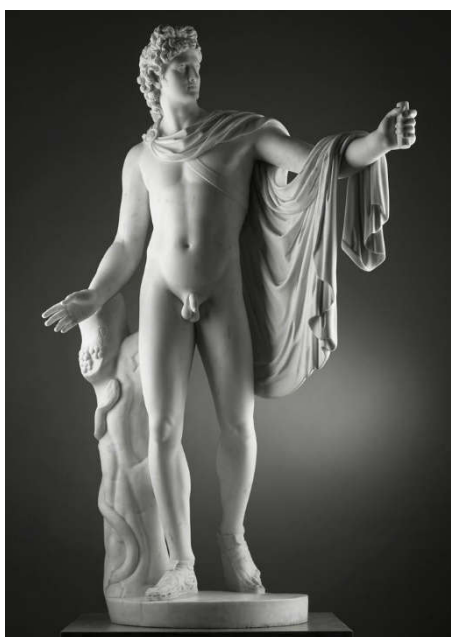
У довідковій літературі, пов'язаній з лексикографією, відсутня єдина та узагальнена система термінологічних позначень. Існуючі терміни, такі як "двомовний", "багатомовний", "перекладний", "перекладацький", «еквівалентний» використовуються як синоніми або мають розбіжні тлумачення. Особливо строкатість використання цих термінів стає очевидною при дослідженні термінологічної системи в лексикографії в різних лінгвістичних школах різних країн, як свідчить аналіз термінології в російській, польській та українській лексикографіях.

На підставі висвітленого дослідження в цій роботі доцільно встановити наступні розрізнення: по-перше, розрізняти двомовні та багатомовні словники, які мають не менше трьох мов; по-друге, відрізняти перекладні словники, що спрямовані на загальний або спеціальний переклад, від перекладацьких, які орієнтовані на відображення тонких нюансів у праці перекладача-професіонала. По-третє, зважаючи на образність фразеологізмів, доцільно надавати у лексикографічному описі не тільки вербальну інформацію, але й не вербальну інформацію.

Розділ 2. Основні принципи багатомовної епиграфії (на матеріалі античних фразеологізмів сучасних європейських мов)

2.1. Жанрові особливості словника

Яскравою ознакою значної кількості фразеологізмів античного походження є наявність компонентів-онімів (чи відонімного прикметника) — імен персонажів давньогрецьких й римських міфів.

У свідомості людей, які вживають античні фразеологізми чи стикаються з ними, зазвичай виникають асоціації з мальовничими та архітектурними образами, створеними в епоху античності. Наприклад, фразеологізм *гарний, як Аполлон* може викликати асоціацію з Аполлоном Бельведерським, античною статуєю, яка широко відома в багатьох країнах, що зображує давньогрецького та давньоримського бога сонячного світла Аполлона в образі молодого прекрасного юнака, що стріляє з лука.

Таким чином, ця інформація не тільки спирається на загальні уявлення про чоловічу красу, а й втілюється у конкретному образі нашої свідомості. Такої думки були вчені Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров⁴⁶, вони підкреслювали, що такий вплив на людську свідомість надає корпус облігаторних творів мистецтва. По-перше, це через те, що мистецтво вже пододало той час, який робить дуже вимогливий і невблаганний відбір: в середньому до постійно «золотого фонду» входить від 0,01 до 0,1% творів з загальної кількості. Це означає, що облігаторні твори є вічними супутниками

⁴⁶ Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров – Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного – М: Русский язык. 1990, 250 с.

людей, іншими словами, вони завжди сучасні. Їх значення й релевантність не залежать від часу, тому вони постійно переживають переосмислення та зберігають свою вагу навіть у майбутньому. З цього випливає практичний висновок: знайомлячись з античним мистецтвом, ми поповнюємо його духовний світ «стійкими» фактами, отже, зусилля з освоєння цілком виправдані. Античні фразеологізми пронизують нашу мову і надають їй особливого колориту, вносять естетичний вимір і відсилання до давніх часів з асоціаціями у теперішньому користуванні. По-друге, треба зауважити те, що облігаторні твори мистецтва інакше можуть називатися як класичними: грецька та римська античності тут можуть виступати гідними прикладами класичного мистецтва у сприйнятті людей. Безумовно, мистецтво «золотого фонду» має властивість, яку можна умовно назвати художньою іррадіацією: воно не обмежується життям у тому вигляді мистецтва, в якому бере свій початок, а поступово стає надбанням всього естетико-художнього багатства людства, що робить жанрові особливості словника з античними уявленнями завжди актуальними.

Щоб довести цю думку, пропонуються приклади виразу *красивий, як Аполлон* на трьох слов'янських мовах, які підкреслюють, що у свідомості носіїв різних мов зберігається саме конкретний образ Аполлона:

— **українська мова:**

В Берліні, наприклад, на кожному кроці, мало не на кожній вулиці, ви побачите або танцюкафе, або танцльокаль, або танцресторацію, де під звуки «джазбанди» і день, і ніч витанцьовує буржуазія, посплітавшись між собою і худими, й череватими своїми тілесами.

На кожній вулиці ви так само побачите ще й кабаре, де у невеличкій залі, на невеличких підмостках показують вам голих жінок під різними підливами.

*Льокалів, де б показували голих чоловіків, не бачив. Хоч, гадаю, що вони також повинні бути. Чого ж, справді, позбавляти себе «удовольствія» побачити якого-небудь *Аполлона Бельведерського*, пудів так на дев'ять*

вагою, з розкішною шевелюрою на грудях, на пузі й на литках. Остап Вишня. Розклад буржуазії (зі зб. «Вишневі усмішки закордонні).

— **російська мова:**

Это был молодой человек, лет двадцати трех, красоты необыкновенной, строен, как Аполлон Бельведерский. А. А. Бестужев-Марлинский. Аммалат-бек (1831).

Теперь вы можете судить, до какой степени я был простодушен, мне даже и в голову не пришло то, о чем я имел уже честь наекать вам, любезные читатели, а именно, что смолоду я был очень хорош собою, высок и строен как Аполлон Бельведерский... М. Н. Загоскин. Искуситель (1838).

В это же самое время к австрийской миссии в Петербурге прибыл австрийский уланский офицер граф Пальфи, родом венгерец, молодец и красавец, сложенный, как Аполлон Бельведерский. Ф. В. Булгарин. Воспоминания (1846–1849)

— *Лучший удар!* — сказала двенадцатилетняя девочка в блестящей тунике, стоявшая у колонны. — *Мирра, дай диск,* — проговорила метательница. — *Я могу выше, увидишь! Мероэ, отойди, а то я раню тебя, как Аполлон Гиацинта.* Мероэ, старая рабыня-египтянка, судя по пестрой одежде и смуглому лицу, приготавливала в алебастровых амфорах благовония для купальни. Юлиан понял, что немой раб и колесница с белыми конями принадлежат этим любительницам древних игр. Кончив метание диска, взяла она от бледной черноокой Мирры изогнутый лук, колчан и вынула длинную оперенную стрелу. Д. С. Мережковский. Смерть богов. Юлиан Отступник (1895)

Для подальшого аналізу багатомовного словника античних фразеологізмів пропонуються результати мною проведеного експерименту, які базуються на аналізі опитування іноземців щодо їх особистого розуміння. Базою античних фразеологізмів був словник О. І. Молоткова⁴⁷

---

⁴⁷ А. І. Молотков «Фразеологический словарь русского языка». М: «Русский язык», 1987, 542 с.

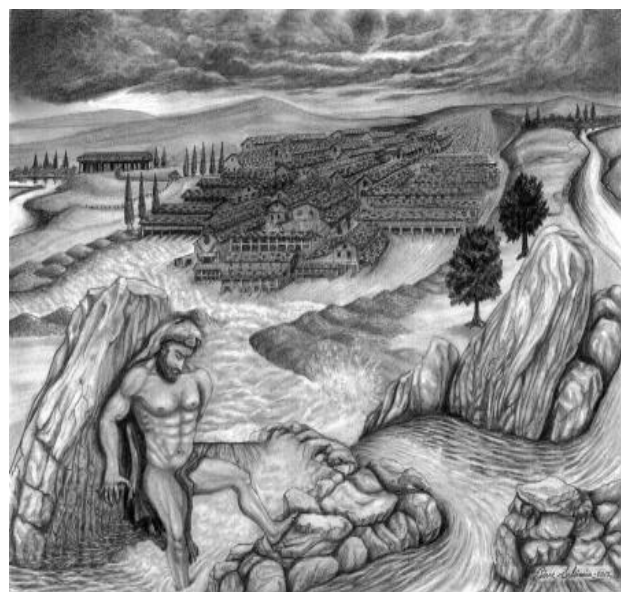
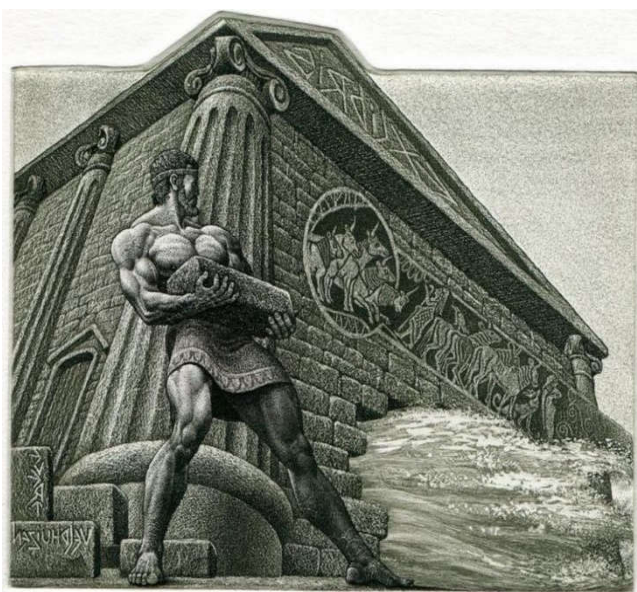
«Фразеологический словарь русского языка». У результаті сформувалися переклади-еквіваленти, пояснення, а також характеристика розуміння наведених фразеологізмів у народів, які розмовляють польською, українською, російською, білоруською, англійською, іспанською та португальською.

У словнику фразеологізм з відонімним компонентом **авгиевы конюшни** описаний так:

«Книжн. 1. Сильно засоренное, загрязненное или захламленное место, обычно помещение, где все валяется в беспорядке. Случилась же сия оказия [не ответил на письмо] потому, что письменный стол наш представляет авгиевы конюшни и только теперь я мог обрести клочок бумаги. Мусоргский, Письмо В. В. Стасову. 31 марта 1872.

2. То, что находится в крайне запущенном состоянии, в беспорядке и т. п. Обычно о какой-либо организации. о полной неразберихе в ведении дел и т. п. *Были правда. у него [Углицкого] порывы, вроде вышеописанного: разогнать немного тьму, прижать взяточничество, заместить казнокрадов порядочными людьми [в ведомственном учреждении], но он был не Геркулес, чтобы очистить эти авгиевы конюшни. Гончаров, Воспоминания.*

В українській мові **авгієві стайні**, білоруській мові — **аўгієвы стайні** ідентичне розуміння.

У польській мові — *stajnię Augiasza* — поляки використовують так само це фразеологізм, як і східні слов'яни.

В англійській мові — *Augean stables*⁴⁸. Проаналізувавши інтернет-посилання, можна дійти висновку, що в англійській культурі цей вислів означає місце або ситуацію, де панує погана чи нечесна поведінка, якої буде важко позбутися. Може використовуватись, коли говорять про корупцію, таку варіацію розуміння цього фразеологізм подає онлайн-словник Merriam-Webster.

У португальській мові — *os estabulos de Áugias* — не закріплено у носіїв. Так, бразильці не знають, що цей фразеологізм означає, португальці не розуміють історії походження цих крилатих слів.

В іспанській мові — *los establos de Augias* — розуміння залежить від ареалу, де проживають носії: іспанці мають розуміння цього вислову, латиноамериканці (Парагвай) не розуміють цього вислову.

Інший приклад:

АРИАДНИНА НИТЬ. Книжн. То, что помогает найти выход из затруднительного положения. Дети, может быть, не меньше нас, взрослых, ищут одного руководящего начала и ариадниной нити, которая бы выводила их из лабиринта их детских недоразумений. Н. Шелгунов, «Письма о воспитании». Если бы Гейне, понимая ясно цель и смысл великих переворотов,

⁴⁸ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Augean%20stable>

видел возможность их полного успеха, если бы он держал в руках ариаднину нить, способную вывести массу из лабиринта лишений и страданий, то, разумеется, — созерцание великой идеи., доставило бы нашему поэту., высокое умственное наслаждение. Писарев. «Генрих Гейне».

— По имени Ариадны, дочери критского царя Миноса., которая, согласно древнегреческому мифу, помогла афинскому царю Тезею убить полубыка-получеловека Минотавра и благополучно выбраться из лабиринта при помощи клубка ниток. Лит.: Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина, Крылатые слова, М., 1960, с. 26.

Українська мова — *аріаднина нитка*, — **білоруська мова** — *аріадніна нитка* — ідентичне розуміння.

Польська мова — *nić Ariadny* — словосполучення означає вирішення цієї проблеми чи ситуації чи підказку, тобто поляки використовують так само цей вислів, як і східні слов'яни.

Англійська мова — *Ariadne's thread* — не закріплено у мові англомовних.

Португальська мова — *o Fio de Ariadne* — не закріплено в мові португаломовних. Бразильці не знали цей вислів, португальці знають лише історію походження.

Іспанська мова — *el hilo de ariadna* — не закріплено у мові іспаномовних. Представники Парагваю не знають цей вислів.

Отже, сказане дозволяє дійти такого висновку.

З-поміж різних типів словників (а зазвичай виділяються лінгвістичні та енциклопедичні словники) для багатомовного словника античних фразеологізмів треба обрати тип, що поєднує особливості цих двох різновидів, тобто звернутися до лінгвоенциклопедичного формату, який останнім часом все частіше використовується у лексикографічній практиці й який виокремлюється у типологіях останніх років, наприклад, у лекціях проф. Л. П. Дядечко.

Такий словник надає лінгвістичну інформацію про значення та використання античних фразеологізмів, а також історичну та культурну

контекстуалізацію цих виразів. Він може включати роз'яснення, приклади використання, культурні асоціації та історичні відомості, пов'язані з кожним фразеологізмом. Такий словник також може містити безліч мовних пар, щоб допомогти читачам з різними мовними фонами та розумінням античних фразеологізмів у їхніх рідних мовах.

Важливим є також сприйняття звороту носіями різних мов і самий факт входження/невходження звороту до номінативного фонду тої чи тої національної мови. Античні фразеологізми мають глибоке історичне та культурне коріння, пов'язані з давньогрецькою та давньоримською цивілізаціями, а це означає, що вплив цих культур має своє відображення у мовах європейського походження. Їх значення та вживання можуть бути складними для розуміння сучасних носіїв мови без контекстуальної інформації. По-друге, античні фразеологізми зустрічаються у різних мовах і культурах, та значення можуть відрізнятися залежно від мови, як продемонстрував експеримент. Результати проведеної роботи вже дають підставу для створення нового багатомовного словника античних фразеологізмів, який буде давати приклади розуміння іноземцями того чи іншого вислову. Безперечно такий словник допомагає людям різних культур та мовних фонів вловити тонкощі та специфіку цих виразів. Доцільно створювати варіант мультимедійних багатомовних словників а античних фразеологізмів. Через те, що образи, пов'язані з античною фразеологією, відображені в різних видах мистецтва і в різні епохи, і тому, щоб зробити словник повним, інформативним та наочним, слід створювати електронну версію для зручності та вичерпної повноти для подання інформації.

Отже, багатомовний словник античних фразеологізмів має бути не тільки лінгвоенциклопедичним, але й перекладацьким — у тому вузькому розумінні, відбитому у попередньому розділі.

2.2. Принципи відбору реєстрових одиниць

При відборі реєстрових одиниць для багатомовного словника античних фразеологізмів найголовнішим є **ступінь закріпленості** у тій чи тій мові фразеологізму античного походження. Крім того, можуть бути застосовані такі принципи:

1. **Популярність і поширеність:** які були широко вживані та мають велику популярність серед користувачів (письменників та інших мовців). Це можуть бути вирази, які зустрічаються в літературних творах, філософських текстах, або використовуються у повсякденному мовленні.
2. **Культурна значущість:** крилаті вислови, які мають загальне або символічне значення в античній культурі. Такі вислови можуть бути пов'язані з міфологією, філософією, віруваннями або історією Античної Греції та Риму.
3. **Різноманітність стилів і тематик:** різноманітність стилів і тематик, в яких вживаються античні фразеологізми. Вони можуть бути пов'язані з релігією, політикою, мистецтвом, наукою, етикою та іншими сферами життя.
4. **Контекстуальна інформація:** через наявність контекстуальної інформації для кожного фразеологізму демонструється походження, значення, приклади вживання та інші додаткові деталі, які допоможуть користувачам зрозуміти і використовувати вислови належним чином, а також зрозуміти як еквівалентний вислів може використовуватися та розумітися іншими народами.
5. **Еквівалентність перекладу:** у випадку багатомовного словника варто включити переклади античних фразеологізмів на різні мови, забезпечуючи еквівалентність перекладу і відображаючи специфіку кожної мови, що показує, як цей фразеологізм використовується у тій мові, на яку поданий переклад.

2.3. Макроструктура словника

У макроструктуру багатомовного словника античних фразеологізмів доцільно включати такі елементи:

Передмова: вступна частина словника, де наводяться загальні пояснення та роз'яснення про намір та цілі створення словника. Тут може бути зазначено, які категорії фразеологізмів будуть включені до словника та які принципи класифікації та організації були використані.

Вступ: цей розділ містить інформацію про сам словник, включаючи його структуру, методи збору досліджуваних даних, принципи відбору та впорядкування фразеологізмів. Тут також може бути описана загальна концепція та підходи, що застосовуються до опису античних фразеологічних виразів.

Сам словник: головна частина словника, де наводяться фразеологічні висловлювання та його пояснення. Залежно від обраного принципу організації словника фразеологізми може бути упорядковано:

Перший принцип: за першим словом в алфавітному порядку, тобто *ахіллесова н'ята* подається на літеру А. Такий принцип відстоюють Л. П. Дядечко, В. Хлебда, С. Г. Шулежкова та інші.

Другий принцип: за іменником, що входить до складу виразу, наприклад, *ахіллесова н'ята*» подається серед розташованих в алфавітному порядку слів на літеру П (*н'ята*). Такий принцип відстоює В. П. Берков, В. М. Мокієнко та інші.

Тут можуть представлені фразеологічні одиниці, пов'язані з античною епохою, особливо іменами героїв чи персонажів міфології Стародавню Грецію та Риму.

Додатки: вони особливо важливі у фразеографії. У додатках пропонується запровадити словопоказчик, що містить усі слова, що входять до складу фразеологізмів усіма мовами, які охоплює сам словник. Цей список слід упорядкувати в алфавітному порядку, таким чином він буде служити для полегшення пошуку та розуміння фразеологічних виразів різними мовами.

2.4. Мікроструктура словника

Мікроструктура словника, у контексті описаного тексту, включає такі елементи:

Вокабула: наводиться найпоширеніший варіант античного фразеологізму тієї мови, яка є відправною у словнику.

Джерело фразеологізму: розкривається сюжет давньогрецького чи римського міфу, що послугував основою для формування фразеологізму.

Лексико-граматичні варіанти: наприклад, надаються варіанти фразеологічного виразу, пов'язані з ім'ям Аполлона.

Так у російській мові у вокабулу виноситься зворот *красив, как Аполлон*, а поширеними варіантами є:

- a) *красив, как Аполлон Бельведерский*;
- b) *строен, как Аполлон (Бельведерский)*;
- c) *сложен, как Аполлон (Бельведерский)*.

Для української мови відповідно — *красивий, як Аполлон*, а варіанти:

- a) *вродливий, як Аполлон*,
- b) *стрункий, мов Аполлон*,
- c) *гарний, як Аполлон*,
- d) *наче Аполлон Бельведерський*,
- e) *досконалий, як Аполлон*.

Для білоруської — *прыгожы, як Апалон*:

- a) *як Апалон*
- b) *кідкі, як Апалон*

Для польської мови — *przystojny jak Apollo* «красивый, как Аполлон»:

- a) *piękny jak Apollo*
- b) *ciało jak Apollo* «тело как Аполлон»

Поодинокі варіанти наводяться в ілюстративному розділі з відповідними позначками про індивідуально-авторський характер вживання звороту та ін.

Тлумачення: у цій частині словника надається пояснення значення античного фразеологічного виразу. Так, у тлумаченні звороту *красив, как Аполлон* вказується, що Аполлон є втіленням чоловічої краси.

Ілюстративна частина: наводяться приклади вживання фразеологічного виразу. Вказується найбільш рання фіксація використання виразу, а також наводяться приклади з класичної та сучасної літератури. Крім того, наголошується на особливостях вживання висловлювання у всіх мовах, на які перекладається зворот у словнику.

Наприклад, ілюстративна частина починається з прикладів використання варіанта, винесеного у вокабулу:

— для української мови: *Вона ледве стримувалася, щоб не сказати, як заманювала Архелая в свій дім, безсоромно використовуючи Клеопатру, мов приманку для рибини, й була б, може, сказала й се, бо вже геть утратила владу над собою, але він устав, сердито струсив із себе її руки й почав одягатись, **красивий, мов Аполлон Мірона**, що стояв у перістилі в Дельфах.* Іван Білик. Цар і раб (1992).

— для російської мови: *«На одесском «Олимпе» есть бог и боженята. Бог — Колька Корено. Это не просто бог, а синтез всех богов: грозен, как Зевс. **Красив, как Аполлон**. Силен, как Геркулес. Кольку боится вся Одесса. Он — городской бог.* Леонид Утесов. «Спасибо, сердце!» (1982).

— для білоруської мови: ***Прыгожы ён быў, як Апалон Бельведэрскі**, не, хутчэй, нарцыс, наколькі любіў сабой любавачца ва ўсіх, якія трапляліся на шляху, люстэрках.* Ляксандра Зпад Барысава. «Магія старадауніх люстэркаў 3», 2014.

— для польської мови: *Człowiek, który stał na plaży, trzymał w obu dłoniach hasselblada z potężnym zoomem. Patrzył przez niego jak przez lunetę, a aparat, ponieważ miał włączony silniczek, sam rejestrował na dyskietce obraz za obrazem. Strzelał jak karabin maszynowy. Tak czasami mówił jego właściciel, autor najlepszych i najdroższych pornograficznych zdjęć w Europie. Tym razem robił zdjęcia szesnastoletniemu mistrzowi jazdy na rolkach, gdy ten onanizował się.*

Młodzieniec, piękny jak Apollo, siedział nagi na piasku wyzłoconym porannym słońcem. Fotograf, który od dwóch tygodni namawiał go na tę sesję, miał wiele szczęścia, że tego dnia była pogoda. Patrzył w wizjer aparatu i po prostu tonął w bursztynowych, przejrzystych oczach chłopca. Joanna Rudniańska, «Мієсца», 1999.

Потім наводяться поширені варіанти використання звороту:

— для української мови:

Моральна атмосфера цих [рицарських] романів не вища від старогрецької, однак їх герої, це звичайно люди великої сили й енергії, нерідко і незламної волі. Це вже не грецькі закохані юнаки, вродливі, як Аполлон, тільки більш м'якої вдачі, сумовиті, інколи і плаксиві, що завойовували хіба серця гарних королівських дочок на чужих побережжях. І. Франко. Влада землі в сучасному романі (1891).

Я слухняно зайшов до лазнички і з задоволенням змив запахи в'язниці. Коли я з'явився гордий і стрункий, мов Аполлон, жриця кохання лежала на ліжку в чорній білизні. Юрій Винничук. Цензор снів (2016).

Краще б він спалив це все і розвіяв попіл над тим морем, над яким він стоїть такий гарний, наче Аполлон Бельведерський. Ірен Роздобудько. Якби (2012).

Стояв поруч, прислухаючись до її подиху, високий, стрункий, ніби еллінський Аполлон. Олесь Бердник. Вогнесміх (1988).

— для російської мови: *«Володя очень вдохновился поездкой, примерил свой выходной костюм, но оказалось, что он ему маловат, поэтому я посадила его на трехдневную кефирную диету: все три дня он ходил злой, но зато теперь строен как Аполлон.* «Письмо девушки подруге» (2001)».

Теперь вы можете судить, до какой степени я был простодушен, мне даже и в голову не пришло то, о чем я имел уже честь намекать вам, любезные читатели, а именно, что смолоду я был очень хорош собою, высок и строен как Аполлон Бельведерский... М. Загоскин. «Искуситель» (1838).

— для білоруської мови:

В это же самое время к австрийской миссии в Петербурге прибыл австрийский уланский офицер граф Пальфи, родом венгерец, молодец и красавец, сложенный, как Аполлон Бельведерский. Ф. В. Булгарин. «Воспоминания» (1846–1849).

— для білоруської мови: *Хоць свой «Рамэо» ёсць, аднак «Джульета»;* *Ды каб я быў, напрыклад, вельмі кідкі.* *Няхай сабе, як Апалон — і ўсё ж.* С. Ф. Давідовіч. «Па парку прамінэ», 2020.

Далі констатуються перші фіксації. Для української мови — це наведений приклад з «Влада землі в сучасному романі» І. Франка (1891 р.).

Для російської: Первая фиксация. *То был молодой человек, лет двадцати трех, красоты необыкновенной, строен, как Аполлон Бельведерский.* А. А. Бестужев-Марлинский. «Аммалат-бек» (1831).

Завершують ілюстративну частину поодинокі випадки використання фразеологізму, а також іронічні, жартівливі контексти.

Так, для української мови це:

А мій муж гуляв поза домом. Час від часу прислав післанців, щоб довідатися, чи я вже здорова, прислав мені коротенькі листки з поклонами і поздоровленнями, але про поворот ані слова. Нарешті, коли по трьох тижнях лежання і гарячування я встала, бліда і змарніла, як після найтяжчої недуги, приїхав і він. Веселий, рожевий, мов Аполлон уранці, він уже на подвір'ї дав себе чути розказами, які видавав службі, гавканнями псів, що позбігалися до нього і підскакували та, скомлячи з радості, лизали йому руки. Іван Франко. Великий шум (1907).

На порозі кухні стояв голий, досконалий, як Аполлон, студент Сашко: м'язи рельєфні, шкіра, рятує мою душу, гладка, мов у немовляти, очі блакитні — безодня, біляве волосся розсипалося по плечах. Люко Дашвар (Ірина Чернова). РАЙ. Центр (2009).

Ірон. *На кожній вулиці ви так само побачите ще й кабаре, де у невеличкій залі, на невеличких підмостках показують вам голих жінок під різними підливами. Льокалів, де б показували голих чоловіків, не бачив. Хоч,*

гадаю, що вони також повинні бути. Чого ж, справді, позбавляти себе «удовольствія» побачити якого-небудь **Аполлона Бельведерського**, пудів так на дев'ять вагою, з розкішною шевелюрою на грудях, на пузі й на литках. Остап Вишня. Розклад буржуазії (зі зб. «Вишневі усмішки закордонні).

Оце уявіть, що ви публічна особа, який-небудь народний депутат і красивий мущина, як Аполлон просто. Ну або жєницїна, як Вєнера. Бездоганні до неперевершеності. Нєма жодної вадочки, ані найменшої хибочки. Але не олігарх з куплєними ЗМІ. Про вас мовчатимуть. Бо кому ви такі потрібні? Ю. Луканов. Прищава потвора або як працюють «правдиві» ЗМІ (2018).

Для порівняння можна також наводити приклади використання омонїма: *Пакої... Пустата... / Яны ўдваіх — / І больш нікога — са сваїмі лёсамі. // І музыка няўлоўная, як сон, — / арганная, / загадкавая, / тайная... // Паэт цяпер яшчэ і **Апалон**, як *Афрадзіта* — / Наталі-Наталля. Яўген Хвалей. «Страла Амура», 1992.*

Така мікроструктура словника забезпечує більш детальний і повний опис фразеологічних виразів, включаючи їх варіанти, значення, приклади використання та особливості різними мовами.

Висновки до розділу 2

На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що створення багатомовного словника античних фразеологізмів, який поєднує лінгвістичну інформацію та історичні відомості, має важливе значення для розуміння та використання цих виразів у різних культурах та мовних спільнотах. Різноманітні типи словників, включаючи лінгвістичні та енциклопедичні, відрізняються за своїми характеристиками, але багатомовний словник античних фразеологізмів можна віднести до категорії словників, які поєднують особливості лінгвоенциклопедичного формату.

Безумовно, такий словник надає користувачам не лише лінгвістичну інформацію про значення та використання античних фразеологізмів, але й історичну та культурну контекстуалізацію цих виразів. Його структура, яка включає вокабулу, тлумачення та приклади використання, допомагає зрозуміти походження та символічне значення античних виразів, а також їхню роль у мовленні, живопису, літературі та інших мистецьких проявах.

При створенні такого словника рекомендується враховувати кілька принципів відбору реєстрових одиниць. Це включає врахування популярності та поширеності виразів, культурної значущості, а також розгляд різноманітності стилів і тематик, в яких вживаються античні фразеологізми. Надання контекстуальної інформації та еквівалентних перекладів на різні мови також є важливим аспектом побудови лексикографічної роботи.

Висновки

Згідно з проведеними дослідженнями можна прийти до висновку, що в довідковій літературі відсутня єдина і загальноприйнята система термінологічних позначень. Це стає очевидним при аналізі вживання термінів у російській, польській та українській лексикографіях, де існуючі терміни, такі як "двомовний", "багатомовний", "перекладний", або "перекладацький", використовуються як синоніми або мають розбіжні тлумачення. Це викликає труднощі в розумінні термінів, особливо при порівнянні лексикографічних підходів у різних країнах.

Варто зазначити, що впродовж дослідження були досягнуті таких результатів, а саме:

1. Було охарактеризовано головні етапи розвитку багатомовної лексикографії, а саме: I етап — двомовні перекладні словники; II — трьох- (і більше) мовні перекладні словники; III — аспектні багатомовні словники (словників, прислів'їв тощо).

2. Було вивчено термінологічний апарат обраного напрямку дослідження і визначено диференційні ознаки таких понять: перекладні/двомовні словники, перекладні/перекладацькі. Останні доцільно виокремлювати, якщо йдеться про онлайн-формат словника або про спеціальний опис реєстрових одиниць з порадами укладача для перекладачів-професіоналів (див. словник П. Р. Палажченка).

3. Було обґрунтовано лінгвоенциклопедичний та перекладацький характер багатомовного словника, що описує фразеологізми античного походження. Зазначений словник відображає не лише лінгвістичну інформацію, але й історичні відомості, що дозволяє розуміти його культурну значущість в різних культурах та мовних спільнотах.

4. Було розроблено макро- та мікроструктуру мультимедійного багатомовного словника античних фразеологізмів. Макроструктура визначає загальну організацію словника, включаючи його тематичну класифікацію та

алфавітний покажчик. Мікроструктура визначає організацію окремих статей словника, включаючи визначення, приклади вживання, етимологію та додаткову інформацію.

Безперечно, створення багатомовного словника античних фразеологізмів з урахуванням лінгвістичної інформації та історичних відомостей є важливим кроком для збереження та розповсюдження цих виразів у різних культурах та мовних спільнотах. Такий словник може допомогти у більш повному розумінні та використанні античних надбань у мовленні, живопису, літературі тощо. Враховуючи його лінгвоенциклопедичний формат, він поєднує лінгвістичну інформацію та історико-культурні відомості, що сприяє більш повному розумінню фразеологічних виразів та їх еквівалентів у різних мовах.

Список використаної літератури

1. «Data structure for multi-language dictionary?». Режим доступу: <https://stackoverflow.com/questions/7062698/data-structure-for-multi-language-dictionary>
2. «Reverso» Режим доступу : <https://context.reverso.net>
3. «Словник. Види та типи словників». Режим доступу: <https://kievpereklad.com.ua/slovník-vidi-ta-tipi-slovníkiv/>
4. Arthaber A. Dizionario comparato di proverbi e modi proverbiali : italiani, latini, francesi, spagnoli, tedeschi, inglesi e greci antichi con relativi indici sistematico-alfabetici : supplemento ai dizionari delle principali lingue moderne ed antiche.— Hoepli., 1985.
5. Bralewski, D. Od przekładu do słownika. Korpus równoległy w redakcji słowników tłumaczeniowych. Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM, 2012.
6. Chlebda, W. Czym jest – a czym mógłby być słownik przekładowy? Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej. Red. J. Wawrzyńczyk. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1990.
7. Collins Dictionary. Режим доступу: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/multilingual>
8. Семина О. Ю. Верификация данных переводных словарей с помощью языковых корпусов // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки, 2012.
9. Hartmann, R.R.K, James G. Dictionary of Lexicography. London, New York: Routledge, 2001.
10. Lewicki, R. Translaty w słowniku przekładowym – poszukiwanie i ustalenie // Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych. Red. W. Chlebda. Opole: Uniwersytet Opolski, 2011.
11. Lewicki, R. Translaty w słowniku przekładowym – poszukiwanie i ustalenie // Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych. Red. W. Chlebda. Opole: Uniwersytet Opolski, 2011.

12. Lewicki, R. Христианство. Русско-польский словарь. Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski. Warszawa: Wydawnictwo Pax, 2002.
13. Lukszyn, J., Zmarzer, W. Teoretyczne podstawy terminologii. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych, UW, 2001.
14. Piotrowski, T. Problems in Bilingual Lexicography. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994.
15. Sax, D.J. „Jedno okienko” – o idealnym słowniku dwujęzycznym dla tłumaczy // Problemy leksykografii. Historia – metodologia – praktyka. Red. W. Gruszczyński, L. Polkowska. Kraków–Warszawa: Wydawnictwo Lexis, 2011, pp. 123–139.
16. Skorupka Stanisław. Słownik frazeologiczny języka polskiego/. — W., (1967 tom I, 1968 tom II).
17. Susan Šarčević. Conceptual Dictionaries for Translation in the Field of Law, 1988.
18. Szemińska Weronika. Sposoby reprezentacji wiedzy specjalistycznej w słowniku dla tłumacza, 2013.
19. Walkiewicz A., Kubicka E. Co tłumaczy słownik przekładowy? Uwagi na marginesie pracy Dariusza Bralewskiego, Od przekładu do słownika. Korpus równoległy w redakcji słowników tłumaczeniowych, Łask 2012 („Rozumienie – Interpretacja – Przekład”, t. 9), 643 strony (recenzja książki).
20. Wawrzyńczyk, J. Ze studiów krytycznych nad polsko-rosyjskimi słownikami przekładowymi // Przegląd Rusycystyczny, 1981.
21. Wikipedia. Режим доступа:
https://en.wikipedia.org/wiki/Bilingual_dictionary
22. Zgusta L. (in cooperation with V. Černý I.A). Manual of Lexicography (Janua Linguarum. Series Maior 39). Prague: Academia, The Hague–Paris: Mouton, 1971.
23. Англо-русский большой универсальный переводческий словарь. Режим доступа: <https://eng-rus-big-dict.slovaronline.com/>

24. Баранцев К. Т. Фразеологичний словник англійської мови з українськими відповідниками /— К., 1956.
25. Берков В. П. Вопросы двуязычной лексикографии, 1973.
26. Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь / Под ред. В. М. Мокиенко. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Астрель : АСТ : Люкс, 2005.
27. Борисова Л. И. О принципах разработки переводческого словаря-справочника общенаучной лексики // Теоретические проблемы научно-технической терминологии и практика перевода Тез. доп. зон. науч. конф., 4-5 июня 1985 г. – Омск:Б. и., 1985.
28. Добровольский Д. О. Корпусы текстов и двуязычная фразеогрфия // Вестник НГПУ, 2015.
29. Дубичинский В.В. Лексикография русского языка. Учебное пособие. М.: Флинта: Наука, 2008.
30. Дубичинский В.В. Теоретическая и практическая лексикография. Харьков, 1998.
31. Дубровін М.І. «Англо-російський словник», 1991.
32. Дядечко Л. П. Крылатые слова нашего времени: толковый словарь: более 1000 единиц / Л. П. Дядечко. – М.: НТ Пресс, 2008.
33. Дядечко Л. П., Гнатюк Л. Крилаті вислови Шевченка лексикографічному висвітленні. Дивосвіт, 2008.
34. Дядечко Л. П., Петренко О. В., Прадид Ю. Ф. 250 крылатых слов и выражений Н. В. Гоголя: русско-украинский толковый словарь / 250 крилатих слів і зворотів М. В. Гоголя: українсько-російський тлумачний словник. Симферополь: издатель ФЛП Лемешко К. А, 2012.
35. Верещагин С. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного М: Русский язык, 1990.
36. Иванищева О. Н. «Хороший двуязычный словарь»: принципы современной лексикографии и наследие В. П. Беркова, 2012.

37. Карпова О. М. Лексикографическая терминология и способы её описания // Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация, 2001.
38. Козырев В. А., Черняк В. Д. Русская лексикография. М.: Дрофа, 2004.
39. Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики. Helsinki: Helsinki University Print, 2007.
40. Кульпина В. Г., Татаринов В. А. Лексикографическая категоризация коллокаций в переводе // Вестник Московского университета. Сер. 22. Теория перевода, 2012.
41. Кульпина В. Г., Татаринов В. А. О реконцептуализации проблем перевода и переводной лексикографии в трудах польских языковедов // Вестник Московского университета. Сер. 22. Теория перевода, 2014.
42. Латыпова Л., Сиразеева А., Шарифуллина Э. Микроструктура двуязычного словаря активного типа // Филология и культура. Philology and Culture, 2016.
43. Лейчик В. М., Смирнов И. П. Области пересечения терминоведения и перевода научной и технической литературы, 1973.
44. Мокиенко В. М., Т. Г. Никитина. Большой словарь русских народных сравнений. М: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2008.
45. Нелюбін Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. М.: Флинта: Наука, 2003. 320 с.
46. Палажченко П. Р. Мой несистематический словарь. Русско-английский, англо-русский, 2005.
47. Рутенко Ю. С. Тагальский язык в «Сравнительном словаре всех языков и наречий» П. С. Палласа. СПб., 2010.
48. Табанакова В. Д., Ковязина, М. А. Функциональная модель переводного словаря. Вестник ТюмГУ, 2006.
49. Убін І. І. «Автоматический переводной словарь. Принципы построения», 1989.

50. Шевченкове слово в мовах світу. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2020.
51. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии // Языковая система и речевая деятельность. Ред. Л.Р. Зиндер, М. И. Матусевич. Ленинград: Наука, 1974.